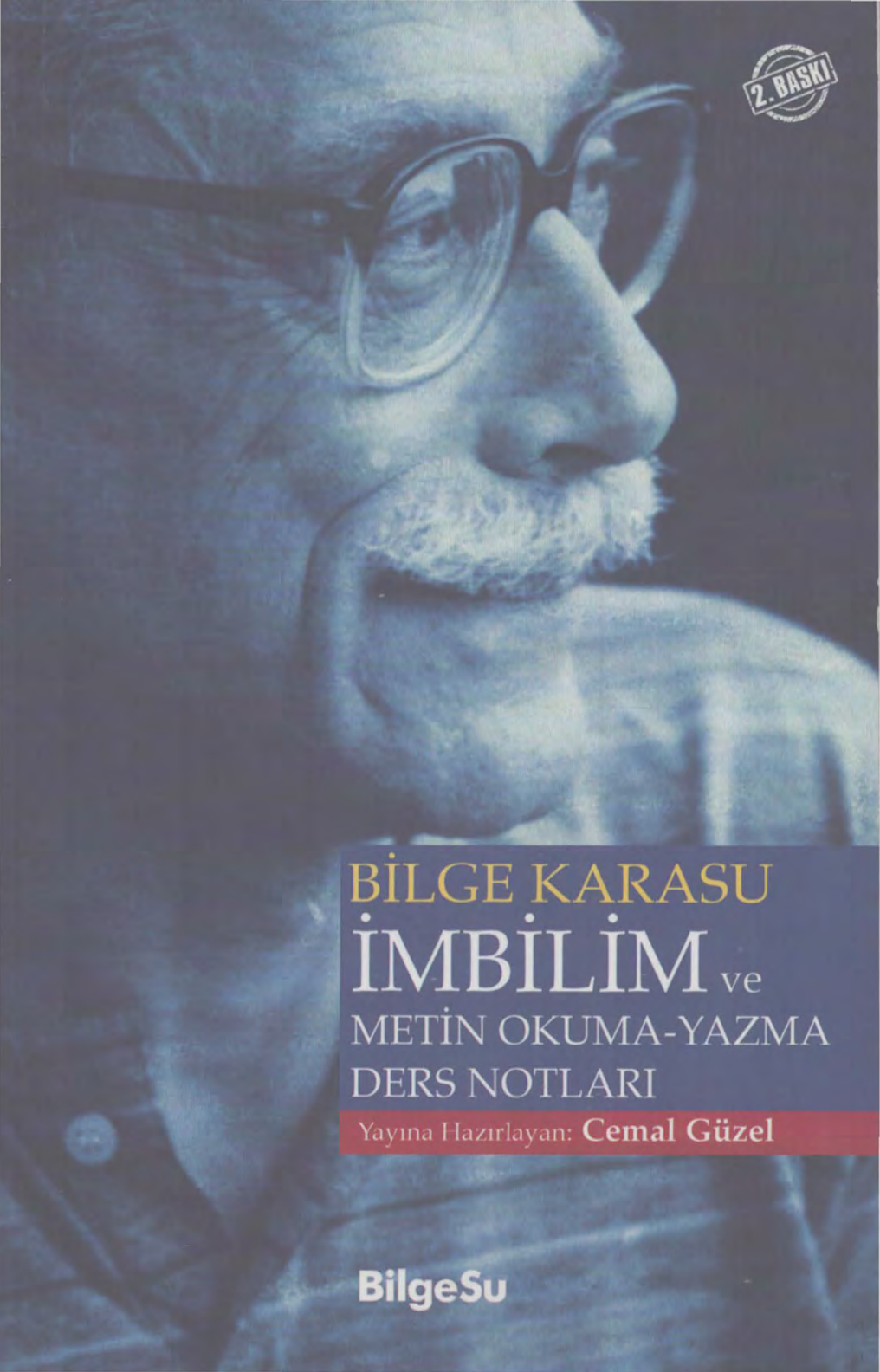

BİLGE KARASU

İMBİLİM ve METİN OKUMA-YAZMA DERS NOTLARI

Yayına Hazırlayan: **Cemal Güzel**

BilgeSu

BİLGE KARASU

İMBİLİM

ve METİN OKUMA-YAZMA DERS NOTLARI

Yayına Hazırlayan
Cemal GÜZEL

BilgeSu

Bilge Karasu
İmbilim ve Metin Okuma-Yazma
Ders Notları

Yayına Hazırlayan
Cemal Güzel

ISBN 978-605-2229-83-5

© BilgeSu Yayıncılık

1. Baskı, 2011 (1500 adet)
2. Baskı, 2024 (1000 adet)

Ataç 2 Sok. 65/1
Kızılay-Ankara
Tel : 312. 425 93 76
Faks : 312. 425 93 77
e-mail: bilgesu@bilgesuyayincilik.com.tr
Yayıncı Sertifikası: 19366

Kapak
Ali İmren

Dizgi
Turgut Kaya

Baskı
Reprobir Matbaa
Tel: 312 395 20 29
Sertifika No: 47381

BİLGE KARASU

İMBİLİM
ve METİN OKUMA-YAZMA DERS NOTLARI

Yayına Hazırlayan
Cemal GÜZEL

BilgeSu
Ankara 2024

İÇİNDEKİLER

2. Baskıya Önsöz 7

Giriş 9

Dersler 11

Üst-Mantık 57

Metin Okuma-Yazma 69

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

İmbilim *Ders Notları*'nın ilk baskısı bitti. Kitap yayımlandıktan bir süre sonra Hoca'nın sağlığında oturduğu odada oturan asistan Yavuz Kılıç doktorasını bitirip kadrosunun olduğu üniversiteye döndükten bir süre sonra bana telefon ederek odadan toplayıp götürdüğü eşyaları arasında Hoca'nın daktilo edilmiş bazı notları çıktığını bunları bana gönderdiğini söyledi.

Kitabın ikinci baskısına bu notları da ekliyorum. Hocanın kendi el yazısıyla yazılmış notların başında "Güz 1976" yazıyor.

Bunlar ders notları olduğu için en başında Hoca'nın ders yaparken hangi sırayla nelerden sözedeceğine dair kendine notları var.

Sonra da ders verdiği sıralar Türkçeye çevrilmemiş olan, Mortimer J. Adler ve Ch. Van Doren'in *How to Read a Book* adlı kitabından alınmış bazı parçalar var. (Bu kitap çok daha sonraları *Kitapları Nasıl Okumalı* adıyla Türkçeye çevrilmiştir.) Daha doğrusu (AD) kısaltmasıyla, sözkonusu kitabın çizgisinde yer yer bu kitaptan yaptığı alıntılarla ilerler. Alıntıların arasında da kendi soruları, kendi düşünceleri vardır.

Notlar Hoca'nın daktilo ettiği haliyledir. Ne bir tek cümle eklenmiş ne de çıkarılmıştır.

Cemal Güzel
20.04.2024
Beytepe

GİRİŞ

1984 yılı. Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümündeki üçüncü yılımız. Bahar döneminde Mantık II dersi. Dersin öğretmeni, Bölüme girdiğimiz ilk yıldan itibaren bizde "müstesna" bir yeri olan Bilge Karasu.

Bilge Bey Mantık II dersini "bu yıl oldukça farklı işleyeceğini" söyledi. Dersin "farklı" olacağının bir işareti de başka bölümlerden birtakım hocaların da derse katılmasıydı –bu hocalar derse başından sonuna devam ettiler. "Fark", derste imbilim yapılacak olmasıydı.

Bu küçük kitabın içindeki notlar Hoca'nın kendi ders notlarıdır. Notları, başka şeylerin teksir edildiği kağıtların boş yüzüne almıştı (bir tarafı olduğu gibi boş olan kağıtlar, kendisine gelen mektup zarflarının arka yüzlerini bile israf etmeyen Hoca için tümüyle boş muamelesi bile görmüştür). Sonra bu notlar daktilo edilmiş, Hoca daktilo edilmiş sayfaları da okuyup düzeltmiş, yer yer notlar eklemişti.

Bölüme asistan olunca Hoca'nın derslerine yine gitmiştim. Gerek bu derslerde gerek öğrenciyken girdiğim derste ben de bazı notlar almıştım. Sonraları bir kısım mantık derslerini ben verir oldum. Hoca, onu ölüme götürecek hastalığa yakalandıktan bir süre sonra tüm mantık notlarını bana verdi. Hoca kendisi "tamam" demediği hiçbir şeyin yayımlanmasını da istemediği için bugüne değin notlar öylece kaldı. Ama günün birinde, kendileri de Hoca'nın iyi

öğrencileri olmuş kimi arkadaşlarım bunları yayınlamak gerektiğini söyleyince notları yayınlamaya karar verdim (aslında bu arkadaşlarla karar verdik).

Notların neredeyse tamamına yakını Hoca'nın elinden çıktığı haliyledir. Süslü parentez içinde koyu harflerle yazılmış olanlarsa, benim gerek bu notların anlatıldığı lisans dersinde gerekse asistan olduktan sonra dinlediğim derslerinde tuttuğum notlardır. Bunlar kendi notlarında olmayan, derste yaptığı anlık eklentilerdi.

Cemal Güzel
Ankara, 2011

DERSLER

Alışmamız gerekenler:

1) Her bildiğimizi, her okuduğumuzu, karşımızda konuşanın da bilmesi, okumuş olması gerekmez.

Oysa beğendiğimiz, değer verdiğimiz kimselerden bunu bekleriz, genellikle.

Şu beklenti, acaba, *ne*den kaynaklanıyor?

Bilmediğimiz, bilmediğimizin farkına vardığımız bir konuyu, bir bilenin, bize "derli toplu" anlatmasını, anlatabilmesini isteriz. Oysa, kabul etmekte isteksiz davrandığımız bir şey vardır: "Toparlayıcılık", "derli toplu" anlatmak işi, bir bakıma, "konservecilik"tir.

a) "Toparlayıcılık" konserveciliktir.

b) Yaşayan düşünce; dilin içinde, bir adamın belli bir noktada (tarih, toplum, kültür v.b.) bir sezgiyi iletilebilir bir biçim içinde "verebilmek" için geçtiği yolların hepsini kapsayan bir "yaşayan" düşünce ile, değiş-tokuşa yarayan birtakım "paralara" dönüşmüş düşünce arasında doldurulamaz bir boşluk vardır.

ba) Düşünceleri "kaynağından" okumak.

bb) "Daha kolay kavranabilir" biçimdeki toparlayıcılık ya da özetleme göreceliği.

2) Her şeyi anlamak zorunda, değiliz. (Her şeyi bilmek, okumak...)

2a) Anlamak, bilmek, okumak, birtakım koşullara bağlıdır. Bu koşullar her zaman denetimimizde değildir. (Örneğin neler?...)

2aa) Denetimimizde olan koşullar ise, ancak kişisel, sürekli bir çaba ile ürün verebilir. Okumayı da, düşünmeyi de sürekli olarak öğrenmek, yetkinleştirmek zorundayız. Elimizden geleni öğrenmek, ona göre eylemek zorundayız.

3) Hiçbir düşünce her şeyi açıklayıp her şeye çare bulduracak değildir.

Gitgide genişleyen kavrama çerçeveleri. Öğrendiklerimizin biribirine basamak oluşu. (Bir bakıma, bildiklerimizin sözünü etmek için, bildiklerimizi "toparlamak" için, çizdiğimiz yeni bir çerçeve; bildiklerimizi sığdıracak, temel düzeneği öne alacak, buna karşılık gitgide soyutlaşacak, bir alan. "Konservecilik" dediğim, bu süreç. Bunu kendi için kullanan adama yararlıdır bu. Ama başkasına aktarılacak şey bu olunca, doğrusu çok "az" şey aktarılmış oluyor. Yaşanmamış bir sürecin sonuçları pek "zenginleştirici" değildir...)

§ Buraya dek söylediklerimde anlaşılmayan bir yer var mı?

§ Ben bu söylediklerimle nasıl bir konuşucu ile nasıl bir dinleyici "*tasarlamış*" oluyorum?

§ Sorumu sorarken "tasarlamış" sözcüğünü kullandım. Bu sözcük bizi nerelere götürebilir?

Dersteyiz. Dersin "iyisi", amacı öğretmek olduğuna göre, birtakım bilgileri sindirilecek biçimde vermektir. Kullanılan yöntemler ise, pek değişik olabilir. Ama herkesin beklentisi karşılanabilir mi?

[Gösterilen ilgi. Teşekkür. Ama..] [*Moda*].

Beklentilerimizi karşılamak için yapacağımız şey, gidip aramaktır.

§ Bu sözlerden, deminki konuşucu-dinleyici ikilisini etkileyecek, düzeltecek ya da değiştirecek bir şeyler çıkar mı?

Ders, *Mantık*. İmbilim, bir bölümü olarak görünüyor bu dersin. Bu yıl çerçevesini daha geniş tutmak istedim. Bu, elinizdeki bir kitapta[1] kapsanmış bir alanı genişletmek anlamını taşımayacak, çok geniş bir alanın şurasını burasını biraz deşmek, *kimi sorunun* üzerinde daha çok durmak anlamına gelecek.

Önce adını ele alalım bu inceleyeceğimiz alanın. İm/bilim... (Sözlük...[2])

(İm- Saussure, Peirce, Kristeva...)

Bilim... Bir bakıma, "belli" bir alana yönelmiş olan araştırmalar bütünüdür. (Bu tanımın eksiği çok ama, önemli noktaları...) Alanın belirlenmesi, ereknesnelerin seçimi,

1 Sözü edilen kitap, *Modern Mantık*, Hüseyin Batuhan, Teo Grünberg, katkıda bulunan Sadrettin Eyüboğlu, ODTÜ Yayınları, Ankara, 1984. Bu kitabın "Semiotik" başlıklı I. Kitabına gönderme yapılmaktadır. (C.G.)

2 *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Berke Vardar yönetiminde N. Güz, E. Öztokat, M. Rifat, O. Senemoğlu, E. Sözer, TDK Yayınları, Ankara, 1980. (C.G.)

yöntemlerin seçimi pek çok etmene bağlıdır. O araştırmaların bize "öğrettiği" var, yarattığı olanaklar var; bunun yanı sıra neleri bilmediğimizin farkına vardırmak gibi bir yararı da var. Bilmediğimizi bilmediğimiz olanın bir parçacığı bilmediğimizi *bildiklerimiz* arasına giriveriyor. Ancak, araştırmalar değişik yollardan ilerlerken değişik görüşlerin sonucu oldukları kadar değişik "okullara" da yol açar.

İmbilimle uğraşan herkesin anlaştığı önemli bir nokta var: İmbilim, kurulmakta, oluşturulmakta olan bir bilim niteliği taşıyor. Gerçi yirmi yıl içerisinde yapılan çalışmalar çok; artık birtakım işlerin gerçekleştirilmiş olduğu söylenebilir. Gene de neler yapılması gerektiği tartışmaları, bu konudaki çalışmalar, elde edilenlerden biraz daha fazla.

İmbilimin amaçladığı, kabaca söylendikte, anlam üretimi biçimlerinin, anlam üretim biçimlerinin düzenlenişinin incelenmesi, bu alanda biçimselleştirilmiş, nicelleştirilmiş birtakım sonuçlara varılabilmesi. **{Bu da imbilimi bir bilim haline getirmenin önemli bir adımıdır. Buraya giderken kendisine terimler arar.}**

Tarihi üzerinde daha sonra da duracağız. Yalnız Stoa'cılardan beri ele alınan "anlam" sorunları ile bugün imbilimin yöneldiği sorunlar, bu yönelişte benimsediği tutum, ya da tutumlar arasındaki farkın çok önemli olduğunu söylemek gerekir. Dilbilim, mantık, ruhçözüm, açıklama dizgeleri olarak, Amerikalı ya da İngiliz düşünürleri ile araştırıcılarının söylem kuramları ya da dil felsefesine ilişkin çalışmaları, sözceleme dilbilimi, "Paris okulu"nun çalışmaları biribirine her zaman benzemeyen, doğrultuları, yöntemleri farklı, ama hep "imbilim" alanına yöneldiğini söyleyen, ya da, imbilimcilerin ilgi gösterdiği değişik çabalar.

Derste şöyle bir tutum benimsemekten yanayım:

Önce "Mod. Man."[3] bölümü// sonra, geçmişten bu

3 Bkz. 1. dipnot. (C. G.)

yana yürütülmüş çalışmalar/ / sonra da, özellikle "Paris okulu" adı verilen bir araştırıcılar öbeğinin çalışmaları üzerinde durmak.

Ama ondan önce, *terimlerden* söz etmemiz gerekir. Bir de, terimlerin temelindeki sorunlardan.

Anlam... ("Anlam", (imleme ° "anlamlama"))

[Anlam kuramları, anlamın anlamı/ / Herhangi bir söylemin yarattığı "anlam"] Bu güç işi parça bölük bir gidişle yavaş yavaş açıklamağa çalışacağız.

[Telefonda arkadaşım "Bir şey getireyim mi gelirken?" diyor. Yanıtım: "Yarım ay /ile/ üç çeyrek güneş..."

Çözümleme...

"Çay çok sıcak" — Çözümleme...]

Terimler: Bayrav, çeviriler, değişik yazarlar, im/gösterge, v.b. (*sémiotique — sémiologie...*) (Okul çatışmaları, elbette, terimlerde de görülür!)

Geçen dersin bir özetini yapmak isterim; ondan sonra da bugünkü derse, *terimlere* geleceğim.

Geçen gün söylediklerimi özetlerken, üzerinde durduğum belli başlı konuları biraz değişik biçimlerde dile getireceğim.

Herkesin aynı şeyleri okumuş olmasının beklenemeyeceğini söyledim. **{Herkes hep aynı şeyleri okursa durumumuz bir yoksulluğa varır. Okumada çeşitlilik gerekir. Bu ilgilerde de çeşitlilik demektir.}** İlgiler değişik, olanaklar değişiktir. Ama bu başka başka okumalar, terimlerden biri olan "metinlerarası" bütün ya da bütünce üzerinde dururken, birden, başka bir anlam kazanacaktır.

{Bir metne yaklaşırken her insanda şu durumlar vardır: İlgimizin var olup olmaması; olanakların varolup olmaması; bizim getirdiklerimiz ile getirmediklerimiz. Bu bizi okuma sorununa götürür. Başka başka okumalar, okunanlar dünyasını oluşturur. Metinlerarası bütünce (bütünce: bir dil olayını incelemek amacıyla araştırmacının derlediği sözlü ya da yazılı örnekler bütünü) iki türlü anlaşılabilir: 1- Ortada olan metinlerin oluşturduğu bütün –bu oldukça somut bir bütündür. 2- Her birimizin okuyarak oluşturduğu bütün. Bu ikisi arasında önemli bir fark vardır. Bizim için yukarıdakilerden ikincisi vardır. Diğerlerini okumadıkça o diğerleri bizim için yoktur. Okumanın yarattığı sorun, okur olarak metne getirdiklerimiz konusunda epey düşünmek gerekir. Metinden bir şey almadan önce metne bir şey vermek gerekir. Metni kurmak –boş bırakılan yerleri doldurmak- gerekir.}

Okumanın yarattığı sorunlardan bir ikisine şöyleçe değinmiş oldum. Ama okumanın, değişik okumaların, her okumaya okur olarak getirdiklerimizle okumadan aldıklarımızın, en azından, önemli birtakım sorunların ortaya atılıp tartışılmasına yol açtığını size, şimdi de, anımsatmak isterim.

{Değişik okumalar: Okumalardan biri fiziksel açıdan ele alınabilir: sıyırarak okuma, tarayarak okuma gibi. Bu burada bir kenara bırakılacaktır.

Anlamanın nasıl anlaşılacağı üzerine: değişik zamanlarda yapılan okumalar. Diyelimki okumaya girişilen metin hakkında hiçbir şey bilinmiyor. Okur hiç bilmediği bir metinle karşılaşıyor. Kişi, bu durumda, okurken okurken yavaş yavaş bir şeyler anlayabilir. (Okuma okurun etkin olarak katılmak zorunda olduğu bir süreçtir. Her adımda metnin bizi nereye götürdüğünü bilmek zorundayız.)

Okur bir metni okuduktan sonra yeniden başa döndüğünde, bir şeyleri atladığını düşünür. Bu 'atlama' değildir. 'Atlama' gibi görünen, bir şeyleri bir yere yerleştirememektir.

Aynı metni, uzunca bir süre sonra ikici kez okuduğumuzda, başka bir gözle okuruz. Geçen sürede başka bilgiler, başka yaşantılar, başka okumalar vardır.

Metnin başında bir şey bilmiyoruz. Metni okudukça anlıyoruz. Bunu sağlayan metin içi bağıntılardır. Metin içi işleyiş okumaya yardımcı olabiliyor.

Yaşantılar metnin dışından getirilenlerdir. Bunlar da metni anlamaya yardımcı oluyor. Yaşama, bilinenlerin genişletilmesidir.

Dolayısıyla okuduğumuz metni anlamada a) metin içi, b) metin dışı öğeler işe karışmaktadır. }

Modalardan söz ettim. Moda geçicidir ama yayıcıdır da. Herkesin imbilime ilgi göstermesi, bu genel ilgi yerini başka bir "moda"ya kaptırdığı zaman da imbilimle uğraşacak birkaç uzman adayının ortaya çıkmasına yol açarsa verimli bir ilgi olmuş olacaktır. Moda, ister giyim alanında, ister düşünce alanında bir çağın rengidir, havasıdır aynı zaman da. [Moda / Barthes / Başkaları] [Moda X kazanılmış, edinilmiş bir alan...]

Yaşayan, kutuya girmiş haliyle değil, oluşma halindeki düşünceden söz ettim. Kaynak metinler üzerine yazılanlar bu kaynakları kimi zaman çarpıtmıştır; (bu çarpıtmalar, bir bakıma, düzeltilmesi daha kolay şeyler) ama her zaman *süzmüştür*. Hazır düşünce her zaman daha durudur, daha "derli toplu"dur. Oluşan düşünceyi görüp yaşamağa çalışmak ise başka bir serüvendir. İmbilim alanında Peirce'den, örneğin, Eco'ya Greimas ya da Barthes'a uzanmak, bir dü-

şünce serüvenini bir kıyıcığından yaşamaktır. Bir ülkenin sınırlarının, engebelerinin, sularının yavaş yavaş tanınması gibi bir alanın, birtakım sorunların, kavramların, terimlerin yavaş yavaş arandığını, sezildiğini, bulunduğunu, kararlaştırılıp işler hale getirildiğini görmektir. Araştırmayı, aydınlanmayı yaşamaktır bu. Bu serüven haz verir; ama hazır bulduğumuzun nasıl oluşturulduğunu, ne zahmetler pahasına bir düşüncenin önermeleştiğini, metinleştiğini göstermekle öğretici de olur. Öğrenmenin hazzı da, meraklısının iyi bildiği bir şey...

Anlam üretim biçimleriyle bu biçimlerin düzenlenişini araştırmağı amaçladığını söyledim imbilimin. Biçimselleştirme, bu yolda yapılan araştırmaların vardırılmak istendiği bir aşama. Gerçi, biçimselleştirme üzerinde epey sonra duracağız. Ama bu amaca doğru ilerlemenin ilk adımlarından biri olan *terimler* **{terimler sınır çizmeye yararlar}** üzerinde durmamız gerek.

(M.-M. + Sözlük)

Oysa imbilimin terimlerine baktığımızda, bugün bile birtakım "kovalamaca"ların sürüp gittiğini görebiliriz.

Önce, "özel bir bilgi alanına özgü sözcüğün", neyin karşılığı olduğunu düşünelim. O alanda dile getirilmek istenen bir "şey" görülüyor. Bu şey, kendine yakın olabilecek başka şeylerden ayırt edilecektir; o şeyi dile getirmek için kullanılan sözcükler en aza indirilmeğe çalışılacak, bu sözcükler günlük dilden alınmış bile olsa, o *belli* şeyi imler duruma getirilecek. Yani bu sözcük, tek anlam taşır duruma getirilecek.**{Tek anlamlılıktan belli bir çerçeve içerisinde sözedilebilir. Okullar ya da bir yazar o terimin sınırını çizebilir. Bir tek yazarda bile bir terim bir anlamda karar kılmayabilir. Bu da sözkonusu metni okurken gözümüzü açmak zorundayız demektir.}** Ayrıca,

bu "terim"in, bu alanda çalışanlarca kabul edilip kullanılması gerekecek. İşin "kuramsal" yanı bu ya, kılgı alanında durum biraz daha karışık. **{Yeni kurulan bir araştırma alanında her kafadan bir ses çıkar, terimler üzerine anlaşmak çok güç olur.}**

Aynı düşünür, örneğin Peirce; on, yirmi, otuzbeş yıl ara ile tanımlarını, terimlerini değiştirir, "düzeltir"... Karar kılamaz kimi terimde, bir daha tanımlar, bir ara "x" dediğine sonra "y" der, çok sonra gene "x"e döner. Çözümlemelerini derinleştirir, ayrıntıları çoğaltırken yeni terimler ortaya atar, birkaç yıl sonra bu yeni terimler, yazılarının çerçevesi içinde yeniden "anlam" değiştirir. Ama ondan sonra gelenler, ilk çalışmaların, açıklığa kavuşturmaların yapıldığı ölçüde, daha iktisadi bir tutum takınarak eski terimleri biraz daraltıp kesinleştirirken bir yandan yenilerini ortaya koyarlar. Gene de Peirce'in 'im'i ile Saussure'- ün 'im'i çakışmaz.

Bir de bizim açımızdan söylenecek şu: Çeviri yolu ile bu terimler, kimi zaman Fransızca ya da İngilizcesi kullanılarak, kimi zaman Türkçesi aranarak Türkçeye aktarılır ama uylaşım sağlanasıya aynı terimin birkaç Türkçesinin ortaya çıktığı görülür (im /gösterge / belirtke).

(Süheyla Bayrav'ın kitabı[4]) (İstanbul okulu)

Geçen hafta, örneğin, *anlama*nın, kabaca, iki katta ele alınması gerektiğinden söz ettim. Şimdi, sözcük düzeyi ile tümce, tümceler bütünü, metin düzeyinde anlamadan söz edebilirim. Daha sonra bunun da, *terimler*le dile getirilmesinin nasıl bir sonuç vereceğini göreceğiz.

İmdi, Eco, bundan sonra sözünü epey edeceğim bir kitabına, *Lector in Fabula*'ya başlarken *metne* ilişkin kuramların ilk kuşağı ile ikinci kuşağından söz eder: İlk kuşak, aşırı-

4 *Yapısal Dilbilimi.* (C.G.)

lıktan hoşlanan, savaşkan davranışlı; tümcenin dilbilimi, daha çok da, düzgünün dilbilimi ile uğraş verir. Metin imbiliminin gelişiminde görülen ikinci kuşak kuramlar ise söylemsel gerçekleşmelerden önce gelen yapılaşmış dizge olarak dilin incelenişi ile konuşulmakta olan bir dilin ürünü olarak söylemlerin ya da metinlerin incelenişi arasında bağlar kurmağa çalışmıştır.

Anlam üretimini incelemek üzere ele alınabilecek en küçük birim konusundaki tartışmalar bu sözlerde özetlenmiş durumda.

Şimdiye dek söylediklerimle "bağlam" sözcüğünü olsa olsa düşündürmüş olabilirim sizlere, sezdirmiş olabilirim. Oysa bu noktada /bağlam/ diyecek olsam bunu da hemen birkaç "terim"e bölmem gerekecek. Örneğin, Eco, "metin içi bağlam" (*co-testo*), "bağlam" (*contesto*), "durum" (*circonstanza*) diyerek demin "bağlam" dediğimi üçe ayırır.

Uzun sözün kısası "tam anlayacaktık, adam ortalığı gene karıştırdı" demeğe her an hazır olmalıyız ya, her kafamız karıştığında uğraşıp o karışıklığı gidermek zorundayız. Gene bu kitapta, Eco, Peirce'i anlamak, karışık, çelişik görünen birçok düşüncesini düzene sokmak için böyle bir çabaya örnek olabilecek bir çalışma koyar ortaya.

Bugün ortaya konmuş bir "sözlük", var: Greimas ile Courtès'in sözlüğü.[5] Bir uylaşıma doğru gitmenin ilk adımlarından biri.

5 A. J. Greimas ve J. Courtés, *Sémiotique: dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Tome I, Paris: Hachette, 1979; Tome II, Paris: Hachette, 1986.

Kitap D. Patte ve L. Crist'in, *Semiotics and Language: An Analytical Dictionnary* (Bloomington: Indiana University, 1982) başlıklı çevirisiyle İngilizce de yayımlanır. (C. G.)

Bundan sonra M.-M. kitabındaki imbilim bölümünü, gözden geçireceğiz.

Sözel olmayan anlamlama (anlamlandırma) dizgeleri üzerine...

Değişik im dizgeleri

Yeğlediğimiz, yazılı, ya da, "yazılı" "metinler"

Önce geçen derste konuşulan: birtakım konulara bir iki "dipnot" getirmek istiyorum.

Kitapta, ⌈kullanma⌉ ile ⌈anma⌉ sözcükleri kullanılarak nesne-dili **{dil dışı nesnelerden sözeden dil}**—üst-dil **{dilsel nesnelerden sözeden dil}** ayrımına ilişkin söylenen neydi?

Frege'nin tek tırnağına (' ') karşılık bugün en çok kullanıldığını gördüğümüz, ⌈ ⌉ işaretidir. **{Bu işaretlerin içerisine yazılanların anlamı düşünülmez, bunlar sözcük olarak kullanılmışlardır.}**

[(Açıklama): ⌈açmak⌉; ⌈ben fasulyeyi çok severim⌉...]

⌈Kullanma⌉ sözcüğünü başka yerde de kullanacağız: Bir metnin anlamını gerçekleştirmek, üzere göstereceğimiz yorumsal işbirliği çabası ile metnin "kullanılmasından", *başka* amaçlarla *kullanılma*sından söz ettiğimizde... Bu ayırım konusunda, Eco'nun terimlerini kullanarak, onun söylediklerinden birini ileteyim: Yazarın "niyet"inden söz edilmesini yersiz bulduğumu söylemiştim. Yazarın niye-

ti (amacı) değil, metnin anlamı üzerinde durmak gerekir. **{Yazarın ne demek istediği değil metnin ne demek istediğini anlamak (düşünmek) gerekir.}** Yazarın niyeti, olsa olsa, bir metni yazarken düşündüğü, tasarladığı bir "Örnek Okur"u düşüncesiyle, tasarlayışıyla ilişkilidir. İmdi, *Kral Oidipus*'un Örnek Okuru, Sophokles'in *düşündüğü* okur değil, *metnin* koyutladığı okurdur. Freud, Sophokles'in *Oidipus*'unu okurken, onu yorumlar, onun üzerinde kuramlar geliştirirken *Oidipus*'un Örnek Okuru değil, Eco'nun deyişiyle, Sophokles'in hekimidir, psikanalistidir.

Bu noktada bir şey hatırlatmak gerekli görünüyor, "Niyet"ten, "amaç"tan söz edilmesini yersiz bulduğum gibi, okurun, metni okuyuşunu pek değişik biçimlerde etkileyebilecek "durumu"ndan, ruhsal durumlar, öznel koşullar gibi şeylerden de, okurun "niyet"lerinden de söz etmek yersiz olur. Ancak, bir metin karşısında okurun (eleştirmenler, tarihçiler, yorumsayıcılar, inceleyiciler de okurdur, elbet!) o metnin anlamını gerçekleştirecek yorumsal çabasının ürünü olarak ortaya çıkan söylem, bu söylemin alıcısına, metnin anlaşılması, yorumlanması mı istenmiş yoksa metin kullanılmış mı? sorusunu sordurabilir.

(30) **{Sözdizimi belli bir görev taşıyan sözcüklerin yan yana diziliş kurallarıdır; hangi sözcüğün önce ya da sonra geleceğiyle ilgili değildir. Sözdizimi işlevlerin gerektirdiği parçalardır. Birtakım imler ileti oluştururlar. Yalnız bu imler herhangi bir anlam iletebilmek için belli birtakım kurallara uygun olmalıdır. Bu imlerin belli biçimlerde yan yana gelmesi gerekir. "Bu kitabı Hüseyin'den aldım." Parçalara bakıldıkta: "Bu kitap"; "almak" eyleminin çekimli bir hali var. "–ı" var, "Hüseyin" –insan olduğu biliniyor-, "-den" var. "-den" kitabı Hüseyin'den uzaklaştırıyor. "Aldım" diyen "ben" var**

–bu da kitabı Hüseyin'e yaklaştırıyor. Sözdizimi olmadan hiçbir ileti anlam taşıyamaz. Belli bir anlamlı birimi oluşturmak için sesler yan yana gelir. Sesler en küçük birimlerdir. Anlamlı birimler sözcüklerdir. Örneğin "kapı", "sapı", "tapı". Bu sözcüklerde değişen bir tek ses var. Bu sesin değişmesi sözcüğü değiştiriyor. Sözcükler yan yana tümceleri oluşturur. "Bu kitabı Hüseyin'den aldım." "Hüseyin'den bu kitabı aldım." "Aldım bu kitabı Hüseyin'den." Bu tümcelerde sözdizimi oynaklığı var. Vurgulamalar tümcenin anlamını değiştirebilir. Her birinde sözdiziminin gerektirdiği parçaların tümü var.

Bozarak söylemekte de biri, kullanılan sözcükleri kullanılması gereken yerden çıkarmak (sözdizimini bozmak), diğeri de bazı sözleri parçalamak olmak üzere iki öğe var.} Sözdizimi konuşunda, geçen derste, katı "öncelik sonralık" kurallarını değil, dilsel öğeler, imler arasındaki biçimsel bağıntı kurallarını düşünmemiz gerektiğini söylemiştim. Verdiğim örnek üzerine düşündünüz mü? ("Açtım açtım açtım kitabı/ kitabı açtım açtım, açtım/ / {aradığımı} bulamadım/ / / ") {Üç kez yinelenen sözcük bir durumda bizi tedirgin ediyor, bir durumdaysa etmiyor. Değişen nedir? Bu ikisi arasında anlam farkı vardır. İkincisinde bağlamı, arkadan ne geleceğini düşünmek gerekir.}

{Dilbilim tümcenin bittiği yerde biter; en çok tümceye gelesiye kadar işgörür. İmbilim bunun geldiği yerden başlar. Tümcenin sonrası, yani bağlam imbilimin alanına girer. "Bu deyimi gökyüzünden attım." Bu tümcedeki sözdizimi, bir önceki sözdiziminde olduğu gibi. Bu tümce anlaşılır mı? Bu soruya iki yanıt verilir: ı- anlıyoruz, ıı- anlamıyoruz. Niye anlamadık? Tümce sözdizimi kurallarına uygun. Ama sözdizimi kurallarına uygun olması anlamamıza yetmiyor. Neden? Tümce ne demek istiyor? "Demek istemek" bizi anlama getirir. Bir iletinin uyması gereken kurallardan ilk öbek sözdizim kuralları, ikinci

öbekse anlam kurallarıdır. Bu örnekte anlam kurallarına aykırılık sözkonusudur.}

40- |Önerme eklemi V| ile günlük dilde kullanılan / veya/, dil düzeylerini karıştırmadan ele alınmalı.

55- Adlandırma ile imlem üzerine –Resim/musiki/ film/ yazı (yazılı/"yazılı")

59- Bölümlere ayırma/ "ayrılma" ? (Doğrusal geçerli bir önerme gibi...)

§ Adlar: Büyü- ele geçirme- sahib olma. Bilinen bir dünya/bilinmezliğin karışıklığından, değersizliğinden sıyrılma.

{Adla bir şeyi bir yokluktan çıkarıp var ederiz. Belli bir şey haline getiririz. Hükmümüzü adlar yoluyla yürütürüz. Belli bir şeyi dile getirdiğimizde onu hükmümüz altına alırız. Ad bir büyüdür. Adlar yalnız seçip ayıklamada kullandığımız şeyler değildirler. Dünyayı kurmamızı sağlarlar. Çünkü dünyayı adlarla kurarız. Ne ki, bir adı bilmekle de iş bitmez. Bir nesnenin ondan başka adı olup olmadığını da hesaba katmalıyız. Birtakım kuralların olması yetmez. Bunlardan başka kuralların olmadığı da bilinmelidir. Bir şeyi tanımak için olduğu şeyleri tanımak yetmez, olmadığı şeyleri de bilmek zorundayız.

Bazı adlarda uzlaşım sözkonusudur. Ama uzlaşımın dışına da çıkılabilir. Öte yandan uzlaşımın sözkonusu olmadığı alanlar da vardır. Örneğin sanat alanı. İnce Memed, Anna Karanina v.s., v.s. bunlar bir kullanıma özgü adlardır. "Ahmet mi Mehmet mi?" sorusunu ya-

dırgamayız. Çünkü Ahmet Mehmet de olabilirdi. Ama olmamış. Öte yandan "Hamlet mi Budala mı?" sorusunu yadırgarız. Çünkü kişiyle adı arasındaki ilişki ile sanat eseriyle sanat eserinin adı arasındaki ilişki başkadır da ondan. Sanat alanında yapıtlar adlarıyla gelirler; okurun önüne öyle çıkarlar. Sanat eserinin adı hem onu ayırmaktadır hem de onun bir çeşit tanımıdır. Bir tanedir, başka şeye de benzemez. Sanat eserinin adında, insan ya da nesne adlarında olmayan bir şey daha vardır: Örneğin Levent Levent'i açıklamaz ama Anna Karanina Anna Karanina'yı açıklamak içindir. Bir öyküyü okuyup unuttuğumuzda, o öyküde anımsadığımız en ufak bir parça bile onu "var kılar". Öykünün adı o yapıta bağlanmıştır. Nedeni de açıklayıcı olmasıdır. Adın açıklayıcılığıysa imbilim açısından çok önemlidir. Çünkü bir süreci, hangi yoldan gitmemiz, okumamız gerektiğini verir. Hem yalnız sanat alanında değil, bilim, felsefe alanında da ipucunu, kitabın yolculuğunu verir. Bir kitabın adı, bizim bir ad taşımamızdan daha önemlidir.

Bir kitabın adı, o kitabın açıklayıcı bir girişi olabilir. Bir resmin adı, o resmi nasıl okuyacağımıza bir yaklaşım olabilir. Resmin adı, resmin nasıl okunacağını bakana gösterebilir; bir okuma önerisi olabilir.}

Tanınma

§ Dersin "metni"ne gösterilmesi gereken "yorumsal işbirliği" çabası. Bölünmelerle-bütün.

Greimas: Bilmek, bir yaşamda, ancak bir arayış (bilmeği istemek) ya da bir eliaçıklık (bildirmek) olursa anlam taşır... İmbilim, bir bilim değil, bir bilimsel tasarıdır... İmbilimsel okuma kuralların sıkı tutulmuş bir açıklanışı olduğu

ölçüde anlamın da icat edilmesidir; yöneldiği "nesne"nin keşfinden çok kendi kendisinin keşfidir.

İmbilim, metin, okuma, okur kavramlarını çok genişletmiştir; bunu anladık. "Gönderilen"in edinci ile "gönderen"in edincinin aynı olması gerekli değildir. Metin, gerçekleşmek için, bunun koşulu olarak okurun işbirliğini **{okurun işbirliği, okurun metnin boş bıraktığı yerleri doldurmak, söylemediği ama metinde çıkarılabilecek şeyleri doldurmak zorunda olmasıdır}** koyutlar. Bunu da anladık. Metin öyle bir üründür ki yorumsal yazgısı, kendi üretimsel düzeneğinin bir parçası olmak gerekir. İşte, Örnek Okur'la Örnek Yazar kavramları burada ortaya çıkar. **{Yazarın amaçladığı okur, yazarın metnini kuruş biçimiyle amaçladığı okurdur. Buna anlatı güdümü denir. Aynı biçimde okur da metni okurken yazarı kurar. Bunların ikisi de metnin içinden çıkar. Örnek okur, yazar için bir kurgudur. Ama örnek yazar o yazar okunduktan sonra kurgu olmaktan çıkıp bilinen bir yazar olmaya doğru gider. Örnek okur iyi okur değil, bir metnin gerektirdiği okurdur. Diyelimki bir yazar polis romanı yazıyor, bu durumda örnek okur olarak tasarladığı okur polis romanı meraklısı okurdur. Yazar metni örnek okura göre tasarlar. Metnin kendi güdümüyle gerektirdiği okur, metnin düzeninin gerektirdiği okur örnek okurdur. Her metin her okur için yazılmamıştır.}**

[(Kısa açıklama)- Yazarın yazarken kurduğu okur; okurun okurken, işbirliği edimlerinin somut öznesi olarak kurduğu yazar varsayımı. Bunların *ikisi* de metin güdümü **{belli birtakım yapılarla belli şeyleri söylemeye yönelmedir}** (stratejisi) tipleridir.]

İmdi, her sözümüzü, bundan böyle bu karşılıklılığı göz önünde tutarak söylemek durumundayız.

İmbilim daha ortaya çıkmamışken Saussure, toplumsal ruhbilimin, dolayısıyla genel ruhbilimin bir parçası olacak bir bilim tasarlıyordu: İmlerin, toplumsal yaşam içerisindeki yaşamını inceleyecek bir bilim... 1964 yılında (İmbilimin, Fransa'da, ortaya çıkışı sırasında) Barthes, Saussure'ün bu düşüncesinin **{dilbilimin imbilimin bir parçası olmasının}** tersine çevrilmesi olasılığının göz önünde tutulması gerektiğini söylüyor, imbilimi dilbilimin bir parçası, "söylemin anlam taşıyan büyük birimlerini ele alacak parçası" diye görüyordu.

Bu görüş, başlangıçta, anlamların biçimsel çözümleniş ilkesini dilbilimdeki biçimsel çözümleme örneğine göre tasarlayan çeşitli çevrelerin görüşüydü. Dilbilimde soyutlama ilkesi ayırıcı özellik ile bunun belirlenmesine yol açan işlem, yani, değiştirimdi. Oysa anlamlandırma çok daha geniş, bu yöntemlerle çözümlenemeyecek ölçüde karmaşıktı. Dilbimden bağımsız bir imbilim düşüncesi gelişiyordu: Anlamlandırmanın öğelerini belirleyip çözümlemekten çok, anlamın düzenlenişinin, üretiminin kavramlaştırılması, amaç olacaktı. Bundan ötürü de, yavaş yavaş im'den sıyrılmak, anlamlı bütünü düşünmek eğilimi görüldü. "Bütün", tek tek öğelerin toplamını aşan bir şeydi. Çabalar da sezgici, "kendiliğindenci" davranışların aşılmasına yöneldi. Çözümlemeler için biçimsel bir aygıtın geliştirilmesine çalışılıyor. Bilgisayım da yavaş yavaş işe karışıyor.

Geleneksel, "sezgici" davranış için, dilden dile değişen biçim, temel olan anlamı taşıyan bir kalıptı. Oysa, bir dil öbeğinden bir başka dile, dil öbeğine geçince, doğa dün-

yasının betimine yarayan kavramsal birimlerin de değiştiğini görmek pek güç bir şey değil. Kültüre bağlı (işlevsel, coğrafi- iklimsel), kavramsal, sözlüksel- sözdizimsel değişkenler her dilin dizgesinde dizileri tanımlar. Hjemslev temel varsayımıyla anlamın ele alınışını biçimsel bir sorun haline getiriyordu. Anlamlandırmanın öğeleri gerek ayrımsal gerek bağıntısal açıdan tanımlanmalı, bu öğelerin oluşturduğu yapı incelenmeliyidi.

İmbilimin yönteminin ana ilkesi, soyutlama ilkesi. Anlamlandırma olgular topluluğu içinden, incelemek üzere şu ya da bu özdeş ırayı gösteren bütünlerin soyutlanıp ayrılması. Örneğin, incelenecek olan sözceleme olabilir, anlatısal yan olabilir. Yapılan, her kezinde, birtakım anlamlandırma öğelerinin tanımlanmış başka öğelerle bağıntılarının ne olduğunu ortaya koymak. Uzunluğu ne olursa olsun, bir metnin çözümlenişi, bu nesneyi daha küçük nesnelere bölmek değil, bağıntıları yoluyla bütün bütün tanımlanmış birimler ortaya koymak, sonra da bu birimlerin ortaya çıkardığı bağıntıların özdeşliğine dayalı sınıflar içerisinde bu birimleri yeniden bir araya getirmek.

Anlamın çözümlenmesinde, bölüntülere, daha küçük parçalara gitmek, bir bakıma, sürekli bir akış olarak görülmüş anlaşılırlığa pek aykırı düşen bir şeydir, Elbette dil, dil olalı, bölmeyi, süreksiz birimlere bölmeyi de yanı sıra getirmiştir. Bir şeyi adlandırmak, onu ayırmak, seçmektir, ayrımı belirtmektir demiştik zaten. Ne var ki imbilim, dilsel yaratının oluşturduğu anlam çözümleme işine, anlam çözümlemenin çözümlenişini getirip ekliyor; dünyayı algılayışımıza her dilin nasıl bölüntüler getirdiğini gözlemliyor. Dilsel yaratının kendiliğinden yürüttüğü çözümleme, im dediğimiz somut birimlere varır; bunlar uylaşımsaldır, iletişim aracı oldukları toplumsal öbek içerisinde yaygın biçimde tanınırlar. İmbilim ise anlamın biçimini betimlemek

üzere soyut birtakım birimlere ulaşır. Çözümleme hangi düzeyde yürütülecekse bölümleme de ona göre yapılır.

İlk düzey, *yüzeysel düzey*, deyişsel veridir, metnin kendidir. İkincisi de yüzeyseldir ama *söylemsel düzey* denilen bu düzey birtakım birimler oluşturur. Bu birimler söylemsel biçimler arasında görülen ayrımlara dayanır.

"Anlamın ara katmanları" olan üçüncü düzeyde, kendilerini özellikleriyle duyuran, ama her zaman gözle görülmeyen birtakım öğeler vardır. Anlatı olguları, özellikle, bu düzeyde görülür. Dördüncü düzey ise anlam atomlarının betim düzeyidir; *derin* ya da *mantıksal* düzey de denir buna. Bu atomları oluşturan bağıntıların betiminden başka bir şey değildir.

Böylece, koyutlanan her düzey, değişik özellikte birimler ortaya konmasını gerektirecektir: Söylem düzeyinde söylem biçimlerinden, anlatı düzeyinde eyleyenlerle işlevlerden, derin düzeyde ise anlambirimciklerden söz edeceğiz.

Kutupları, "anlambiricik" adını taşıyan bir ikili karşıtlık bağıntısı en küçük anlam düzeyi olarak görülebilir.

Bu ikili karşıtlıklar iki tür bağıntının kesiştiği yerde kurulur: Benzerlik ya da birleştirme bağıntısı ile benzemezlik ya da ayırma bağıntısının kesişme yerinde. Birleştirme zemini üzerindeki ayırmanın belirlediği anlamlandırma öğesine anlambirimcik diyoruz (**anlambirimcik, imbilimde kullanılan çözümlenebilir en küçük öğelere verilen addır**). Örneğin | güzel | . | çirkin | karşıtlığında | güzel | türkçede bu sözcüğün taşıyabileceği her türlü anlamı değil, *ancak* | çirkin | le bir arada alındığı zamanki ayrımsal değeri taşır. B. Pottier'nin bir irdelemesini biz de örnek alarak *anlambirimcik demeti*nin açıklamasını da şöyle yapabiliriz. Görünüşleri ayrı da olsa "sandalye" adını verdiğimiz nes-

nelere bakacak olursak görebileceğimiz ortak ıralar şunlar: | Arkalıklı olmak |, | ayakları olmak |, | tek kişilik olmak |, | oturmağa yaramak |. Anlambirimcik demeti "sandalye"-yi oluşturan anlambirimcikler de bunlar oluyor. Üç aşağı beş yukarı aynı anlambirimcikleri bir araya getiren komşu anlambirimcik demetlerini karşılaştırdığımızda bu anlambirimciklerden birinin bulunmayışı bir demeti ötekinden ayırıyorsa buna *belirgin* ya da *ayrımsal* özellik deriz. Örneğin, "kanepe" ile "koltuğu" ayıracak anlambirimcik | tek kişilik, olma | nın (-) değer almasıdır. Öte yandan ele alınan demetlerin hepsinde görülen anlambirimcikler daha genel bir *anlambirimcik demeti*nin ortaya konmasına yol açar, bu da, eldeki sözlüksel alanın ortak-tanımını sağlayabilir.

Anlambirimcik düzeyindeki çözümlemeler bir dilin tüm sözlüğünün oluşturduğu açık bütünce içerisinde yürütülürken, umutsuz bir çaba, pösteki sayma türünden bir iş gibi görünürse de anlamsal bir mikro-evreni sınırlayan bir kapanma biçimi ortaya çıktığı anda, kapalı bir bütünce söz konusu olduğu anda, bu çözümlemenin bir anlamı olur. Bu kesin, tikel anlamlandırma evreninde anlamlar sonlu dizgeler halinde düzenlendiği için imbilimsel çalışmanın normal koşulları yerine getirilmiş olur.

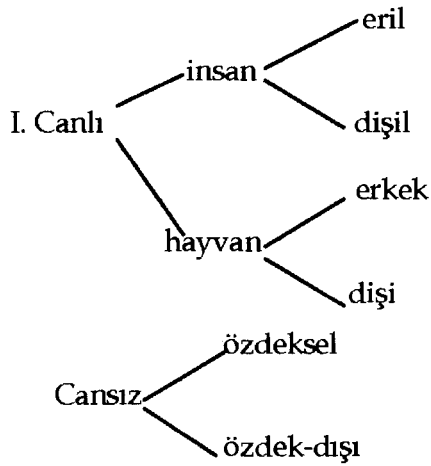
İmdi, anlamın bu en küçük öğeleri çözümlenebiliyorsa, tutarlı, sözceler oluşturmak üzere bu öğelerin bireşmesi nasıl düşünülmelidir?

Bir söylemin tutarlığını, bir ölçüde, sağlayan şey, benzer ya da bağdaşır öğelerin yinelenişidir denebilir. Bağlamsal anlambirimcikler ya da anlambirimcik sınıfları düşüncesine götürür bu bizi. Aynı ulamdaki anlam öğelerinin yinelenmesinin sonucu, ya da, bileşkesine yerdeşlik adı verilir. **{Yerdeşlik, aynı düzlemde yer alan öğelerin oluşturduğu, çokanlamlığı engelleyen, ayrıca yinelemelerden doğan uyumluluktur.}** Greimas'a göre, bağımsız bir dizi tümce

karşısında değil de bir söylem karşısında olduğumuzu, bu söylemi oluşturan tümcelerin topunda ortak bir yerdeşlik koyutlayabilmemizden anlarız; metin boyunca bir ulam ya da ulamlar demeti bir daha, bir daha karşımıza çıkmasından ötürü görürüz bu yerdeşliği...

Dolayısıyla, yapılacak iş, hem yinelenişinden, hem parçanın gelişmesinde oynadığı rolden ötürü başat sayılabilecek imsel ulamı seçmektir. Başat yerdeşliğin işlevi söylemsel gelişmeyi işletmektir.

Bu yerdeşliklerin belirlenmesinde, örneğin Paris okulu imbilimcilerinin, Fransızca içerisinde düzenledikleri ana ulamlar, yardımcı olabilir:

II. Uzaysallık X uzaysal olmama

III. Zamansallık X zamansal olmama

IV. Süreklilik X süreksizlik

V. İçaçıcılık X İçkarartıcılık

Bu "seçim" kurallarına uymama, genellikle, sözcenin tutarlığının bozulmasına yol açar. Yerdeşlik, 10 yıllık bir süre içerisinde, gelişen bir kavram olarak şu anlamı taşıyor: Benzer ya da bağdaşır anlambirimsel ulamların yinelenmesi ile tanınan bir öğe...

İmdi, söylemsel yapılardan söz ederken Eco, metin "topic"i ya da "topic"leri üzerinde durur, başka anlamlar taşıyabilecek |izlek| terimi yerine Yunancadan İngilizceye geçmiş |topic| terimini yeğlediğini söyler, *topic*in, kabaca, "neden söz ediliyor? Ne anlatılıyor?" sorusunun yanıtı olarak ortaya çıktığını belirtir. *Topic*i ortaya koymak, metinsel davranışın bir tür düzenliliği üzerine bir varsayım ileri sürmektir. *Topic*, okurun girişimine bağlı bir varsayımdır. Kılgıya değgin bir görüngüdür. Metin-ötesi bir araçtır. Metin bunu bir önvarsayım olarak taşıyabileceği gibi başlık, alt-başlık, kılavuz-deyimler gibi *topic*-belirticisi birçok öğeyle açıkça ortaya koyuyor da olabilir. Oysa yerdeşlik, bir anlamsal görüngüdür. Bugün, bir okuma yolunun tutarlığını metnin çeşitli düzeylerinde sağlayabileceği düşünülebilecek çeşitli imsel olguları içine alan pek genel bir terim haline geldiğini düşünür Eco. Yerdeşliği, "topic"-den yola çıkarak oluşturulan bir *yorumsal* tutarlık düzeyi diye görür. Yerdeşlikleri, ayrıca söylemsel yerdeşlikler ile anlatısal (ya da daha derin düzeylerdeki) yerdeşlikler diye ayırır, bunların alt bölümlerini inceler.

Görülüyor ki bu çok önemli sayılan kavram üzerinde çalışmalar da, tartışmalar da sürüp gidiyor. Van Dijk terimin gerek nicel gerek nitel bir tanımını önermiştir: "Metnin en yüksek sayıdaki sözlükbirimine egemen olan en alt anlambirimcik ya da anlambirimcikler sınıfı, bir metnin ana yerdeşliğini oluşturur diyebiliriz." Greimas bu kavramı yaratmakla, gerçeklenmiş metnin çokanlamlı niteliğinin, okumanın karşısına çıkardığı engelleri yenmeğe"

çalışmıştır. Metni anlamak için benzer ya da bağdaşır anlam öğelerini seçip giderek daralan bir çerçeve çizmek üzere yaptığımız bir seçim işlemidir, bu düşüncenin altında yatan. Ancak bu işlemin yanı sıra ikinci bir çalışma yürüteceğiz; iletinin karmaşıklığı ne olursa olsun, anlama, bu iki işleme birden dayanacaktır. İkinci işlem, karşıtlıkların ayırımı ile yapılanması olacaktır.

İlk düzeyde ikinci tür bir tutarlık görüyoruz. Bunu oluşturan, bir anlamlama öğesiyle onu değilleyen bir öğe arasında belirtik bir ilişki kurup bu ilişkiyi geliştirmektir. İkili karşıtlıklarda, bakışımlı konumlarda bulunan öğeleri "çağırmak"tır. Anlamlandırmayı yapılaştıran bu ikili karşıtlıklardır. Temel imbilimsel etkinliği böyle düşünmek, her "düşünen yaratığın" anlıksal alanında bu ikili karşıtlıkların gerçekleşmeğe hazır durumda beklediğini düşünmekte olmak demektir.

Duruk, diyeceğimiz metinlerde bu ikilinin bir terimi sürekli olarak evetlenirken öteki sürekli olarak değillenmektedir. **{Duruk metinler bir tek önermeyle özetlenebilirler. Duruk bir metin karşısında okur, şimdi ne denecek diye merak etmez.}**

Anlatı (*devingen*) metinlerinde ise **{yine bir baş ile son vardır ama}** başta ortaya konan ile son arasında bir değişme vardır. **{Anlatı metninde herhangi bir öğe başta değilleniyor ya da evetleniyor olabilir. Bu öğe başta değilleniyorsa sonda evetlenecek, evetleniyorsa da değillenecektir.}** Masalların yoksul Keloğlan'ı sonunda zengin olur. Başlangıç durumunu değilleyen bir son duruma dönüşümü taşıyan bir metne anlatısal metin diyoruz. Gelişmenin yüzeyinde bir şey, rastlansal olarak, keyfe bağlı olarak evetlenmekte ya da değillenmektedir. Ama derin

katmanlarda gelişme, başlangıçtaki terimle sondaki, bu terimin değillemesi olan terim arasındaki bir gerginlik olarak ortaya çıkar. Anlatı, x durumu ¬x durumuna dönüştüğü zaman bitmiş olarak algılanır. Bu ilişki türünde ikinci terim hiçbir zaman gerçekten dışarıda bırakılmakta değildir, alttan alta kendini duyurur; anlatının sonunda ilkinin yerini alacak terimdir bu. Duruk metinler zaman ya da uzaya, ilgi göstermez. Yöneliyor değildirler herhangi bir şeye. Bir tek özne-yüklem önermesiyle özetlenebilirler: | Hasan tembeldir | demek yeter. Anlatı metinlerininse bir başları, bir sonları olduğu seçilebilir; bir şeylere yöneliktirler; dolayısıyla uzayla zamanın bir belli tasarımını taşırlar. Özetlenmeleri gerektiğinde, en az bir özet öğesinin "işlevsel" olması, gösterilen değişikliği olanaklı kılan eylem ya da eylemleri dile getirmesi gerekir.

Mantıktaki karşıtlık ile çelişiklik ilkesini hatırlayalım.

A ≠B demek, bu iki terim arasında bir karşıtlık ya da çelişiklik ilişkisi kurmak demektir. Bir şey "demek" istiyorsak, **{bir şeyin anlaşılmasını istiyorsak}** çelişik iki terimi yanyana getiremeyiz; ama karşıt iki terimin yan yana geldiğini bir metinde sık sık görebiliriz. **{Bir çok kutsal metnin temelinde (örneğin *I Ching*) karşıtlık görülebilir.}**

Karşıtlar arasındaki ilişki, mantıktan çok, görgümüze, içinde devindiğimiz dilin gerçekliği düzenleyişine bağlı olduğundan karşıtlıkların bulunması, tasarlanması her zaman kolay değildir. Çelişik terim ikilileri ise hemen kurulabilir. **{Değişik anlam evrenleri içerisinde değişik anlam karşıtlıkları vardır. Güzel-çirkin arasında bir karşıtlık kuruluyorsa, bu karşıtlığın içinde kalarak güzeli ya da çirkini kavramak gerekir.}**

Bu "oluşsal örnek", anlamın bu oluşsal örneği büyük bir genellik taşır, terimlerin anlamlarına bağlı değildir; her mikro-evrenin anlamının eklemlenişi için kullanılacak bir ilkil yapıdır. Anlamlı her eylemin, metin adını taşıyan her karmaşık iletinin çözümlenişinde kullanılabilir.

İnsanlar, anlatı yoluyla kendileriyle zaman ile uzay arasındaki ilişkiyi, bu iki eksen üzerinde olabilecek dönüşümleri tasarlayışlarını örneklerken, kültürleri değişik olsa da oldukça benzeşen, değişmeyen, sayısı sınırlı birtakım biçimler kullanır gibi görünmektedirler. Propp'un Rus halk masalları üzerindeki (bir türe ilişkin) çalışmasından sonra Paris okulu ile Bologna okulu insan yaşantılarının geniş bir kesiminin anlatı yoluyla dile getirilmesinin evrenselliğini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anlatısal özellik şöyle özetlenebilir: Metin, bir yola çıkış durumu olarak, değer verilen bir nesneyle bir varlık ya da yokluk ilişkisini betimler; bir eylem ya da bir dizi eylem yoluyla bu durumun tam tersi bir duruma ulaşılır.

"Anlatı yolu"na *çizgisel ya da dizimsel* bakış açısı, bu dönüştürücü edim ya da eylemin oluşması için gerekli öğelerin zincirlenişini vurgulayacaktır. Bu öğelerin sayısı üçtür: Eksiklik -Sözleşme -Sınav. Bu üç işlev, hep aynı kalan birtakım güçlerin işe karışmasını gerektirir: Özne, nesne, gönderen, gönderilen, yardımcı, karşı koyucu... Ancak artık bunların ilk dördü ile yetinilmekte. Bu işlevlerdeki kesin paylarına bakılarak *eyleyenler* ortaya konur: 1) *gönderilen* bir nesnenin ***eksikliğini*** duymaktadır; 2) *gönderen, özne* ile, bu eksikliğin giderilmesi için bir ***sözleşme*** yapar; 3) *yardımcı* ile ya da yardımcısız, *özne*, sözleşmenin gerektirdiği edimi yerine getirip *nesne*yi elde eder. Bu edim, bir *karşı*

koyucu ya da *karşı-özne*yle girişilen bir çatışma biçimini alabilir. Bu da, ***sınav*** dediğimizdir.

Eyleyenler ancak soyut bir biçimde, işlevlerine bakılarak tanımlanabilir. Metin, *eyleyenler* değil, *ediciler* koyar ortaya. Edicilerin hangi eyleyenin kalıbına girdiklerini, çıkarsamak gerekir.

İkinci, bir bakış açısı ise *mantıksal ya da diziseldir*. Öykünün zaman ya da uzay içerisindeki gelişimine gerekli işlevlerin sergilenişini değil, yola çıkış noktası ile varış noktasının arasında varolduğu sanılan gerekli bağı araştırır. Bu iki durum, "işaret" değişikliğiyle aynıdır. İkili karşıtlığın iki kutpu, anlatının düzenlenişine yataklık eder. Bir kutuptan ötekine geçiştir anlatı. Yapıtın ana kişisi, edicisi (eyleyen olarak durumu açıkça tanımlanmış olmasa bile) bu ikili karşıtlıktır, diyebileceğiz neredeyse.

Ancak imbilimsel araştırma birçok değişik, düzeyde yürütülecektir. Biraz sonra bu düzeyler üzerinde duracağız.

Anlatının imbilimsel incelenişine geçmeden önce son bir terim sorunu üzerinde durmak istiyorum: Sınırları henüz kesinlikle belirlenememiş üç temel terim var: *Sémiologie, Sémantique, Sémiotique*... Semantik, anlambilim, dildeki anlamlandırmaların bilgisi; *sémiotique*, imbilim, söylemdeki anlamlandırmaların bilgisi. Dolayısıyla, ikisi de dilsel iletişim dizgelerinin *sémiologie*si olarak görülüyor. Dilsel olmayan iletişim dizgelerinin *sémiologie*si ise, genel bir *sémiologie*nin öbür kolu diye görülmüştür. Ama son yıllarda *sémiotique* X *sémiologie* karşıtlığı anlam değiştirmeye başlamıştır. *Sémiotique*, imbilim, bu iş için geliştirilmiş birtakım kavramlar, biçimler yoluyla her türlü anlamlandırma dizgelerinin, biçimsel betimine yönelirken, *sémiologie*, bütün öbür imbilimsel dizgelerin gerekli "yoran"ı olarak doğal dilleri görme, eğilimindedir. Bu da, daha önce sözünü et-

tiğimiz sorunun, bir başka biçimde karşımıza çıkışıdır. Bir üst-üst-dil düzeyinin aranışı olarak da görülebilir.

İmbilim, mantıksal adı verilen derin düzey ile anlatısal yapıların biçimsel niteliklerinin, yani "anlıksal" olanla "imgelemsel" olanın, bağdaşabileceğini gösterebilecek duruma geldiğine inanmaktadır bugün. Kurulmasına çalışılan genel kuram, şimdiden, tıp ya da reklamcılık gibi alanlarda yararlanılır hale gelmiştir. Elbette imbilimsel kuramın yanı sıra anlamlandırmayı inceleyen başka dizgeler, başka kuramlar var. Her birinin ötekilerle biniştiği yerler var, her birinin katkısı var. Sorun, insanın iletilir kıldığıdır.

Kavranabilmesi için her iletinin, "yapısal açıdan yalın" bir anlamlandırma birimi olarak şemalaştırılabilmesi gerekir, diye düşünmek, söylemin zamansal, art arda gelen öğelerinden zaman-dışı bir biçim çıkarılabilmesi demektir. Bu da, anlama düzeneğinin oldukça yalın, yineleyici olduğu; değişmeyen birtakım ilkil kalıpların hesaba gelebilecek biçimde birleşimsel çeşitlenmeler göstererek karmaşık biçimlere ulaştığı anlamına gelebilir.

Anlatı metninin başlıca özelliğinin ne olduğu öteden beri soruluyorsa da, bu soruya verilmiş yanıtlar içerisinde çağımızın en büyük katkısını, Paris okulunun anlatısal kestirilebilirlik, Eco'nun yorumsal işbirliğinin sürekli kestirimleri, dedikleri noktada aramak gerekir. Bu, okurun sahneye çıkması demektir.

Anlatısal iletide anlamlandırma bütünü, içeriklerin çevrilmesi yoluyla gerçekleştirilen bir dönüşüm olarak görünür. (İnsanların algılarıyla yapıntılarının "anlamsal

cebri", son 60 yılın değişik düşünürlerini, inceleyicilerini bu biçimselleştirme yoluna götürmektedir.) Verilmiş durumun karşıtına dönüşmesi bu ikili yolun kestirilebilirliğini sağlar, bu da anlatının tutarlığını yaratır, bitimini belirtir. Her anlatı bir algoritmalı dönüşümler yapısıdır. Algoritmanın başlıca ırası, değişik bileşenlerini amaçlanan erekten yola çıkarak geriye doğru düzenlemektir Zincirleme önvarsayımlarla biribirine bağlanmış bir evreler bütünüdür. Masalın, mantık düzeni, anlatılışının zamandizimsel düzeninin tamçevirmesidir.

Bu düşünce, imbilimin, bir açıdan, dilbilimden sıyrılmasına olanak vermiştir. Dilbilim için en büyük irdeleme birimi tümcedir. Metin, sonsuz sayıda bir tümceler topluluğudur. Tümce düzeyinden tümcelerarası düzeye, söylemin irdelenmesine, yol açan çalışmalar, sonraları atılacak adımı haber veriyordu. Son adım, tümce-ötesi irdeleme alanının, yüzeysel yapıların altındaki mantıksal-anlamsal derin düzeyin, artık dilbilimsel olana indirgenemeyecek düzeyin ortaya konması oldu. Bu düzey özgül belirticilerle, metnin gerçekleşme düzeyinde somut olarak belirtilmiş olmasa da, tümdengelimle çıkarsanabiliyor. İmlenenlerin yapılanmasına ilişkin tümceötesi kuralların varlığı da, sözel olmayan imbilimsel alanların, dilsel düzeyden bağımsız alanların (musiki, görsel sanatlar gibi...) açılması demek oluyordu. Bu varsayımla birlikte anlatının kestirilebilirliği, bitimi şu düzene bağlanabiliyordu: Başlangıç sözcesi, bu sözceyi değilleyici bir işlem olarak sınav, başlangıç sözcesinin çevirmesi olarak varış durumu, bu durumun gerçekleşmesine yol açan, başlangıç ile sınav arasına yerleşen çeşitli mikro-dönüşümler...

Bu durum, anlatının irdelenmesinde iki ayrı yönde çalışılmasına yol açacaktı. Kimi inceleyici, derin düzeyi, kimi ise dilsel gerçekleşmenin karmaşık işleyişini ele alacaktı.

Yani, derindeki sözdizim ile, yüzeydeki anlatı sözdizimi. İlkinin anlamdan soyutlanmış olmanın genelliği karşısında, ikincisinin daha az genel, daha karmaşık özelliği. Bu ikinci yol[un], yalnız öyküyü, dar anlamı ile anlatıyı değil, tarihsel, siyasal, bilimsel söylemi de ele aldığı görülür. Paris okulunun çalışmalarında anlatının "dilbilgisinin" dizisel varlığını üç karşıtlık ulamının oluşturmağa yettiği görüşü ortaya atılmıştır. Bütün dönüşümlerin, buradan üretilebileceği, düşünülüyor.

Bu üç ulam şunlar: Ana sözcenin ulaştığı terimler olan Özne ile Nesnenin ilişkisi; bu terimler arasındaki yüklemsel bağa uygulanan Yapma -Olma bağıntısı; bu yüklemsel öğenin taşıyabileceği karmaşıklaşmalarla ilişkili Kipsel-Betimsel bağıntı. (Elbette, bu terimler imbilim alanında, alışılagelmiş anlamlarından değişik anlamlar taşıyor, unutmamalıyız.)

Biliyoruz, Aristoteles'in mantığı bağıntılarla uğraşmadı; Aristoteles mantığına dayalı olarak kurulan dilbilgisi de, sözü edilenle, yani özne ile, buna yüklenen, yani yüklemle sınırlıyordu sözceyi. Oysa imbilimin Öznesi ile Yüklemi metnin *bütününde* biribirileriyle metin-içinde kurdukları bağıntı açısından ele alınırken anlatısal dönüşümlerin dışına çıkılmamakta, bunların kendi aralarındaki gerilim, metin içinde ancak biribirileriyle oluşturabildikleri tutarlık bakımından düşünülmektedir. Greimas, Nesneyi bir Değerli Nesne olarak ortaya koyarken nesneyi ikili bir nitelik taşıyor diye düşünmektedir; Öznenin karşısında, ondan ayrı olan, ama ancak özne için değer taşıyan, onu harekete geçiren bir nesne. Anlatı ile birlikte, bu nesneyi arayış bir ideoloji, bir düşünyapı olarak ortaya çıkar, Özne ile Değerli Nesnenin bir araya gelişi bu düşünyapıyı kapatır, anlatıyı bitirir; Özne ile Nesne karşılıklı olarak biribirlerini ortadan kaldırırlar.

Özne ile Nesnenin, imbilim açısından, karşı karşıya gelişi ancak iki biçimde ortaya çıkar: Durum sözceleri ya da Yapım sözceleri olarak. Yani bir şey *olunur* ya da bir şey *yapılır*. Bir şeyi elde etmek, Özne ile Nesnenin bir araya gelmesi, yitirmek de bunların biribirinden ayrı düşmesi diye görülecektir.

Bir yapım sözcesinin nesnesi bir durum sözcesi ise bu yapım sözcesi kiplikleştirici olarak görülecek, elde edilecek sözce "oldurmak"a varacaktır. İlk düzeyde betimsel olan sözceler nesne olarak bir başka sözceyi alınca kiplikleşme görülür. |Sen adamsın|, betimsel bir sözce, ama |seni adam etmek istiyorum| kipsel bir sözce. Bu iki sözce türünün kendi aralarında oluşturdukları kipsel biçimler de şunlar:

> "yapım"ın "olma"yı kiplikleştirmesi: oldurmak, yani edimin imbilimsel tanımı.
>
> "olma"nın "yapım"ı kiplikleştirmesi: edimin varsaydırdığı edinç'in tanımı; yapımın varolması.
>
> "olma"- "olma": İmbilimde "doğru"luğun, yalan söyleyiş ya da söylemeyişin formülü.
>
> "yapım"-"yapım": Yaptırma, ya da eyletim.

"Doğruluk" alanında da bir kiplikleşme vardır: "Olunan" şeyle "görünülen" şey arasında bir aralık vardır ya da yoktur. Bu da anlatının içinde anlatının özünlü doğruluğunun, hakikatinin kurulmasına olanak verir.

Gönderen ile gönderilen çiftine gelince, bu da Ö/N ilişkisi gibi, bir yönlülük taşır. Bu eyleyenlere her zaman rastlanmayabilir.

Gönderen, değerlerin varlığının insanbiçimci bir görünüşüdür; değerleri elinden çıkarmadan iletir; ayrıca, değişik bir gerçeklik düzeyinde görülür.

Anlatısal etkileşimlerin sonul terimlerine "eyleyen" adı veriliyor. Eyleyenleri tanımlayan, sözdizimsel ilişkileridir. Bu etkileşimler en genel biçimde karşımıza söyle çıkar:

Özne ile Nesne arasında, birleşme ya da ayrılma,

Özne ile Karşı-Özne arasında çatışma,

Gönderen ile Karşı-Gönderen,

Gönderen ile Gönderilen arasındaki iletimler.

Aristoteles'ten bu yana dil bilimlerinin iki direği olan mantıksal yanıyla, sonra da dilbilgisel yanıyla anlatı olgusuna baktıktan sonra imbilim, metinsel tutarlığın temel etmeni olarak bu kez *bağışlama* ile *sözleşimsel değiş tokuş* gibi toplumsal birtakım olguların yazımını ele alacaktır.

Anlatısal şema, dönüşümlerin insanbiçimci örneğidir.

Bu dönüşümün temelinde görülen sınav da, genellikle üç kılıkta çıkar karşımıza: Hazırlayıcı sınav, asıl çatışma, yüceliş (yani gerçekleştirilen işin *herkesçe* görülüp kabul edilmesi).

Dolayısıyla en genel biçimiyle anlatısal şemanın içerik çevirmeleri şu iki türe indirgenebilir:

1) EksiklikX eksikliğin giderilmesi (Değerli nesneden ayrı düşme ile bu nesneyle birleşme).

2) Yerine getirilecek, ödev (sözleşme) X gerçekleştirilmiş sözleşme.

Anlatısal sözcelerle izlenceler, biçimsel olarak tanımlanabilmektedir bugün.

Daha önce de sözünü ettiğimiz düzeyler (derin, man-

tıksal düzey), dilbilgisel, insanbilimsel düzey (anlatısal düzey), toplumsal-kültürel düzey, duyulur düzey (söylemsel düzey), sırasıyla, biçimselleştirmenin daha karmaşık biçimlere girmesini de gerektiriyor. Kuramsal olarak, gerçekten kısa birtakım formüllerle bir metnin "özetlenmesini" gerçekleştirmenin yolu aranmaktadır.

Anlatının, Eco'nun önerdiği biçimde ele alınışından önce genel birkaç söz söylemek gerekiyor.

Daha önce, Paris okulunun anlatıyı tanımlama çabasını sözkonusu etmiş, Greimas'ın öncülüğünde anlatı metninin nitelikleri, özellikleri olarak sözü edilenlerden açmıştık. Eco'ya baktığımızda böyle bir tanım çabası görmediğimizi söylemeliyiz. Oysa Eco'nun çalışması, dolaysızca, anlatı metinlerinde okurun yorumsal işbirliğini konu edinmiştir. Eco metni tanımlamakla yetiniyor: Alıcı, yani okur, "eliyle" gerçekleştirilmesi gereken bir anlatım kümeleri zinciri olduğunu söylüyor. İlk adımda, okurun dizimsel payı ortaya konmuştur.

Metin, okurca gerçekleştirilecektir çünkü her ileti, her bildirim, alıcısına, birtakım düzgülere, birtakım önbilgilere dayanarak, çözülmek zorundadır. {**İletinin alınması için gerekli olan şeydir düzgü. Örnekse, elma dersem çık armut dersem çıkma. Ara durumlar da olabilir: "elma dersem çık, üzüm dersem burnunu göster, armut dersem çıkma". "Belli şeyler belli şeyler anlamına gelecektir" diye anlaşmak düzgünün temelidir. Konuştuğumuz dil de bir düzgüdür. Bir ileti belli bir düzgünün içerisinde bir daralmayı getirecektir. Düzgüler gerek tarihsel gerek yapay olarak, "belli şeyler belli anlamlara gelecektir" diye belirlenmiştir.**

Belli bir dile doğmakla gırtlağımızın birtakım sesleri çıkarmamasına alışırız. Daralma. Kurallar vardır. Yine

daralma. Sözcük yanına bir başka sözcüğün gelmesi sosuz bir olasılık taşımaz. Daralma. Düzgü bizi rastgelelikten, dağıntıdan koruyan bir şeydir. Bir düzgü kullanıldığında başka olasılıklar ortadan kaldırılıyor. İletilmek istenen tek bir iletiye varılır. Belli bir düzgüye göre konmuş bir iletiyi, o düzgüyü tanıyorsak anlarız.} Ama metni, öbür bildirimlerden ayıran özellik, daha karmaşık oluşu, *söylenmemiş*lerle dokunmuş oluşudur. Okurun gerçekleştireceği metin, bu söylenmemişlerin "kurulacağı" metindir. Örnek Okurla Örnek Yazardan söz etmiş, bunların birer metin güdümü olduklarını söylemiştik. Yazar için Örnek Okur, varolduğu "umulan", umulmakla kalan bir okur değildir; bu okuru "kuracak" biçimde metni yürütmektir.

Eco'nun 22 yıl[6] önce *Açık Yapıt* adlı kitabıyla ortaya koyduğu düşünceyi, kabaca, en uçtaki biçimleriyle, "açık" metinle "kapalı" metni, kısaca, şöyle anlatayım: Kapalı metin, belirlenmiş, okurundan beklediği işbirliğiyle, bir anlamda, tek çizgi üzerinde ilerleyen, değişik okuyuşlara götürmek amacını gütmeyen bir metindir. Açık metinse çeşitli okumalara açık, sırasında her adımda okurun seçebileceği yollar açan, belirlenimi az bir metindir.

İmdi, Örnek Okurunu kurmakta belli bir biçimde davranan metnin bambaşka bir okurla bambaşka bir metin haline geldiği sıkça görülebilecek bir şey. Buna karşılık belli bir metin güdümüyle okurunu kurmuş, açık bir metin, başka, amaçlamadığı bir okur karşısında, okunmaz bir metin haline gelebilir.

Okurun kurduğu Örnek Yazar, bir metin güdümüdür. Ama okur, metin güdümünü bir yorum varsayımı olarak işletirken, sözceleme koşullarını da göz önünde bulundurabilir, metnin ötesine ulaşmak isteyebilir.

6 Açık Yapıt ilkin 1962'de basılmıştır. (C. G.)

Anlatım, ya da metnin çizgisel güdümü bizi, okur olarak, sözcelemenin koşullarına götürür. Ne çeşit bir metin karşısında olduğumuzu, bu metnin ne durumda yazılmış olduğunu, hatta ne "niyetle" yazılmış olduğunu düşünebiliriz. Düzgülerle alt-düzgülerin verdiği öğreniyi (metnin gönderdiği dünya ile kendi dünyamız arasında bir ilişki ararken) daha iyi karar verebilmek için birtakım noktalarda ayraç içine alır, bekletebiliriz. Gerekli önbilgiler alanıdır bu; çeşitli "danışma", yerleştirme, anlamlandırma dizgelerimize başvururuz. "Sözlük"ten ortak "senaryo"lara, oradan metinlerarası senaryolara; oradan da düşünyapısal üst-düzgülere...

Söylemsel düzey yapılarından söz etmiş, "topic" ile "yerdeşlik" üzerine konuşmuştuk. Eco'nun, yerdeşlikleri önce söylemsel ile anlatısal (daha derin düzeylerdeki) yerdeşlik biçimlerine ayırdığını, bunların her birini de gene bölümlediğini söyleyelim. Söylemsel yerdeşlikler tümce ya da tümce ötesi yerdeşliklere, bunların her biri de dizisel ya da dizimsel yerdeşliklere bölünüyor. Bundan söz etmem, yalnız, Eco'nun yerdeşlik kavramını derinliğine incelediğini söylemek için... Her bölüntü, incelendiğinde, okurun, nasıl, her ayrıklık karşısında, yorumsal işbirliği açısından, bir seçim yapmak durumunda kaldığı görülür.

Söylemsel düzeyi gerçekleştiren okur, artık bu düzeyle ilişkili makro-önermeler ortaya koyabilir. "Peki, bundan sonra ne olacak?" sorusu geldiğinde ise artık anlatı düzeyinde çalışmağa başlıyacaktır.

Burada, Rus biçimcilerinden bu yana gözetilen (öyküX örgü), öykünce ile dolantı karşıtlığına bir göz atalım. Eco'ya göre öykünce, anlatının ana şeması, eylemlerin mantığı, kişilerin dizimi, zaman içinde düzenlenmiş olaylar dizisi-

dir. İnsan eylemleriyle ilişkili olmayabilir kimi durumda; cansız nesneler ya da düşüncelerle ilişkili olaylar dizisi de olabilir. Dolantı ise, anlatıldığı biçimdeki öyküdür; anlamaları, betimlemeleri, sapmaları, ayraca alınan ölçünmeleri ile... Dolantı, söylemsel yapılarla özdeşleşir. Anlatısal makro-önermeler ise söylemsel makro-önermelerin bir bireşimi, bir kısaltması olabileceği gibi bir genişlemesi de olabilir. Öykünce, anlatısal bir yerdeşliktir. Anlatı olmayan metinlerde de anlatısal yapılar görürüz. Van Dijk, 1974'de, tutarlı bir anlatının koşullarını saptarken, bir anlatı, bir eylemler betimidir diyordu. Her eylem içinse bir eyleyen, bu eyleyenin bir niyeti, bir durum ya da olanaklı dünya, nedeniyle, amacıyla ortaya çıkan bir değişiklik gerektiğini söylüyordu. Ancak, bu betimleme, eylemler güç ise, eyleyen kendi isteklerine karşılık vermeyen durumu değiştirmek için açık, tek bir yol karşısında kalmıyor ise, olaylar beklenmedik, alışılmadık ise, kabul edilebilir, diyor Eco. Bu sözler bizi olasılıklar ayrıklığı düşüncesine götürür. Metinde adım adım ilerlendikçe, okur, çeşitli metinsel belirtiler karşısında bir ayrıklığa geldiğini, bu ayrıklığın belirgin olduğunu görür, birtakım "tahmin"lerde bulunur. Bu kestirimlerin gerçekleşip gerçekleşmemesi, yeni sorunların, yeni ayrıklıkların ortaya çıkmasına götürecektir okuru. Metin, öykünce, ister açık olsun ister kapalı, kestirim etkinliğinin niteliği, çıkarsama gerekliği değişmez olsa gerek, diyor Eco. Ancak işbirliğinin yeğinliği, hızı değişebilir.

Metafizikten mantığa pek geniş bir alanda kullanılan "olanaklı dünya, tamdurum" kavramını Eco, kendi kuramı içinde, çok özgül bir biçimde kullanmaktadır: Anlatı metninin imbiliminde kullanılacak olanaklı dünyalar, boş değil, dolu dünyalardır. "Bir yerlerde" bir kişi vardır, şöyle şöyle yapar; kediler konuşur; insanlar Galata kulesinde oturur, ya da, parmaklarıyla konuşur. Bu dünyaların kimi özelliği bizim bildiğimiz dünyada olabilir kimi olmayabi-

lir. Bu dünyalar birtakım nitelikler taşıyan kişilerden oluşmuştur. Olanaklı dünya, **{yani bir anlatının dünyası}** her önermenin doğru ya da yanlış olduğu bir önerme kümesiyle dile getirilen bir tamdurumdur. Bu dünya *olanaklı* olduğu için, birilerinin bunu evetlemesi, buna inanması, bunu düşlemesi, istemesi, öngörmesi gerekir. **{Olanaklı dünyadaki öykülerin inanılırlığı, bizim tanıyıp anlayabileceğimiz ölçüde gerçekleşir.}** Bu dünyalar, kültüre bağlı olarak, kurulur. O kültür içerisinde, o kişiler birtakım nitelikleri, özellikleriyle kurulur. Bu özellik de, tersi belirtilmedikçe, "gerçek" dediğimiz dünyayı düzenleyip tanımlayan "ansiklopedi"ye gönderir bizi. **{Olanaklı dünyaları kendi kültürümüze dayanarak tasarlarız.} {Olanaklı dünyaları anlayabilmemize yardımcı olan gerçek dünyadır.}** Eksiksiz bir başka dünya kurmamız olanaksızdır çünkü; tıpkı, "gerçek" dediğimiz dünyayı da eksiksiz olarak tanımlamak olanağı olmadığı gibi. Elbette, "gerçek" dünya da bir kültürün kurduğu dünyadır. Kültürün kurduğu, *gerçeklik*, değildir, gerçekliği betimleme biçimimiz, kültürün bir kurgusudur. **{Olanaklı dünya illa gerçekliğe dayalı olmayabilir. Yine de bu ikinci dünyayı gerçeklik dünyası aracılığıyla anlıyoruz.}** "Gerçek" dünya da, bir imbilimsel kurgu olarak, olanaklı dünyalarla karşılaştırdığımız bir "danışma" dizgesidir. Her dünyanın asal niteliklerinin yanı sıra asal olmayan nitelikleri de vardır. Bunlardan asal olanların belirlenmesi, kurulan dünyaya ulaşmayı belirler.

Gönderme dünyası ile anlatı dünyası arasındaki karşılaştırma değişik biçimlerde yapılabilir:

1) Okur gönderme dünyası ile öykünceninin değişik durumlarını karşılaştırır, gerçekliğe benzerlik ölçütleri arar;

2) Okur bir metnin dünyasını değişik gönderme dünyalarıyla karşılaştırabilir. Örneğin, bir ortaçağ met-

nini, ortaçağın gönderme dünyasına (ansiklopedisine) göre ya da çağımızın ansiklopedisine göre okuyabilir.

3) Okunan metnin türüne göre değişik gönderme dünyaları kurulabilir. Tarihsel bir roman, tarihsel ansiklopediye; bir masal, günlük görgülerimize gönderi yapılarak okunabilir.

Ne var ki kendi dünyamız ile anlatı dünyası arasandaki karşılaştırma eşzamanlıdır ama, anlatı dünyası içindeki kişilerin dünyası, anlatı dünyası içinde daha önceki ya da daha sonraki bir durumla karşılaştırılacaktır. Kişiler, anlatı boyunca, çeşitli şeyler tasarlar, ister, doğrulanır ya da yanılır. Okurun kurduğu dünya ile anlatı dünyası arasında da uygunluk ya da aykırılık görülebilecektir. Öykünceninin işleyişi ile metnin işleyişini biribirinden ayırmağa dikkat etmek gerekir.

Anlatısal yapıları gerçekleştirip öykünce durumları üzerine kestirimler öne sürerken, okur, anlatısal makro-önermelerden daha soyut önermeler kurabilir. Edici rollerini (Greimas) ya da anlatı işlevlerini (Propp) belirgin kılabilir. Edici rollerini de soyutlayarak Eyleyen karşıtlıklarına indirgeyebilir. (Özne/nesne, yardımcı/düşman, gönderen/ gönderilen...) Bir tek eyleyen rolünün birden çok ediciyle karşılandığını görebilir.

Elbette metne göre, okura göre, gerçekleşme anı değişik olan bir "yorumsal işbirliği" eylemidir bu.

Düşünyapısal yapıların ortaya çıkması için de aynı şey söylenebilir. Eyleyen rollerine değere ilişkin yananlamlar bağlandığı zaman, İyiX Kötü, DoğruX Yanlış (yalan), ÖlümX Dirim, DoğaX Kültür gibi karşıtlıklar bir eyleyeni etkilediği zaman düşünyapısal yapılar karşısındayızdır.

Yazarın kurduğu Örnek Okur, bu düşünyapısal yapıların da belirticisidir.

Ne var ki bir metnin yaşı arttıkça, okurun dünyası, ansiklopedisi değiştikçe, düşünyapısal yapılara bakış da değişecektir. Kral Oidipus'un örnek okuru Sophokles'in *tasarladığı* okur değil, Sophokles'in metninin koyutladığı okurdur.

[Eco'nun örneği]

Sözcükler, dünyanın, gerçekliğin *yansıtıcısı* mıdır? Yani, kendileri dışındaki yaşama mı gönderirler bizi? İmbilim için gerçek, apaçık bir biçimde, bir "veri" değildir; örtük de olsa, bir kurgudur, bir kuruşun sonucudur.

İnsanın duyulur dünya ile ilişkisini, algılarla tasarımlara ayırabiliriz. Algılar, *duyulan* her şey, zaten, bir ölçüde, bir ayırımın, bir ayırımlamanın sonucudur. Tanıma, uzayda, zaman içinde ayırımlama demektir; zamanla, dünya üzerine edinilen görgüdür. Sürekli, ayırımsız, anlam alanının dışında kalan bir yoz duyulurluğun içinde, söz-öncesi ilk ayırımlamalar, algılarla yapılıyor olsa gerek. Ayırımlanmış ama söz öncesinde kalan bir algılama, düşlemin de içinde bulunduğu bir algılama alanı, anlamlandırmanın ilk evresini oluşturuyor olsa gerek. Greimas, bu alana, "doğal dünyanın imsel dizgesi" adını vermişti. Ona göre, doğal imsel dizgelerin anlatım düzeyindeki ulamları, sözel imsel dizgelerin içeriği düzeyindeki ulamlara karşılıktır. Bilişsel zorlamalar insani anlam üreticisi, imbilimsel bir özne durumuna getirir.

Genel imbilim, dile getirici, anlatımcı imsel dizgelerin (özellikle, doğal dillerin) içerik biçimlerinin hepsinin arkasında "doğal dünya biçimleri"nin bulunduğu varsayı-

mını getirir. Dile getirici imsel dizgeler, imleyenlerinin özgül zorlayışını, doğal dünyanın imsel dizgesinin içeriğine uygular. Özgül zorlayış dediğimiz, örneğin dilin çizgiselliği, resmin düzlemselliği gibi şeyler... [Ancak her dile getiriş de, o söz-öncesi "içeriği" belli/değişik biçimlerde gerçekleştirmektir.]

Dil dışı imbilimlerin kuruluşu, şimdiye dek ancak doğal dillere bırakılmış olan, dünyanın anlamsal ulamlamasının açıklanışını, elbette değiştirecektir. *Ancak* görsel, musikiye değgin, çalımlara değgin imlenenler var mıdır? Ancak-görsel imlenenler imgelemek, güç değil.

Ama imbilim, imlenenlerin düzenlenişinin de, niteliklerinin de, her zaman bir olduğunu koyutlarken bunların iletilebilirliğini de söylemiş oluyor.<Genel imbilim ile dalları, türdeş imlenenler irdeler; imlenenler türdeştir çünkü dil yetileri her zaman mantıksal-imbilimsel türden bir anlık izlenimin ürünüdür. Sözel olmayan imbilimler şimdilik biribirinden ayrı, seçik imlenenleri dile getiriyor görünüyorsa anlatım düzeylerinin değişik eklemlenme biçimlerinden ileri geliyordur bu. Dolayısıyla ilkin irdelenecek nokta da bu olmalı> deniyor.

Şimdilik yapılan çalışmalar, uzayın nasıl işlendiği gibi, musikinin, özellikle notalamanın sorunları gibi, ruh hastası çocukların çalımlarından yola çıkarak bir tedavi yolu geliştirmek gibi konular üzerinde yapılıyor.

Ortakduyunun "temsil edici", "gösterici" olarak gördüğü imgeler karşısında, "benzerlik"i bir sorun olarak görmeyen inceleyicilere karşı bugün görsel imbilim, anlamlandırmanın buyrultusallığının sözel dil için neyse görsel dil için de öyle olduğunu temel ilke olarak kabul etmektedir. Her iki dilde içerik ile dilegetirme düzeyleri arasındaki bağıntı nedenli değil. Kedinin resmi, "kedi"

sözcüğüne oranla hayvana daha yakın değildir. Değişik bir dile getirme sürecinin ürünüdür, o kadar. Böyle düşünmek de, resmin sayımını ya da betimini yaparak görsel bir metni dilsel bir metin haline getirip görsel imbilimi dilsel imbilimin bir değişik biçimi kılan görüşlerden (Barthes) sıyrılmamıza olanak veriyor.

Görsel imbilim, görsel anlatı düzleminin bileşenlerinin imbilimsel durumunu araştırmağa çalrşıyor. Bunu yapabilmek için de gözün kendi kendini eğitmesi, sözel dilegetirmenin kabul ettireceği kalıplardan kaçınıp görsel birimleri ille de doğal dünyanın biçimleriyle özdeş kılmaktan geri durması gerekir. Özgül olarak görsel birimleri seçmek, ardından bunları adlandırmak için doğal bir dile başvurmamak, özel bir öte-dil, üst-dil yaratmak gerekiyor. Bunun gene de doğal dille dile getirileceği ileri sürülerek itirazda bulunulabilir, ancak, bu araştırmanın bizleri mantıksal-simgesel bir dilegetirme yoluna götürmeği başarması halinde, doğal dile başvurmak da hiç gerekmeyecektir.

İlk çalışmalarda "temsili" biçimleyen ile plastik biçimleyen gibi ana bir bölümleme ile girişilmesi, uzay içerisinde nirengi noktalarının ortaya konmağa uğraşılması, karşıtlıkların ele alınması, tanımına çalışılması, ilginç gelişmeler oluyor. İçerik düzlemi ile dilegetirme düzlemi arasında karşılıklı bir bağıntı araştırılıyor. Bu bağıntının, söylemsel türlere ya da kültür öbeklerine göre bir tipolojisinin ortaya konması, her şeyden önce "çeviri" etkinliğiyle ilişkili olacaktır.

Bir resme "soyut" adı ne zaman verilebilir? "Soyut" resimle "temsili" resimdeki anlamlandırmalar, imbilimsel açıdan, biribirinden ayrı mıdır? Çalışmalar, "soyut" denen resimde de görsel söylemi oluşturan çizgi ile rengin, bir anlam düzenlenişi oluşturduğunu gösteriyor. Söz-öncesi bir anlamlı-duyulur düzeyde resmin anlamca etkili oldu-

ğu düşünülüyor. Belki görüntüsel resme oranla, temsili olmayan resim, daha derin bir düzeyde, yeni bir biçimler türü ile anlam iletiyordur.

Uzun sözün kısası, sözel alan dışındaki çalışmalar, düşünceyi, her şeyden önce, doğal dillerin alışılagelmiş zorlamalarından, baskısından kurtulmanın yolunu aramaktadır henüz.

Einstein, matematikte "buluş" konusunda Jacques Hadamard'la yaptığı bir konuşmada, "yazılmış ya da söylenmiş sözcüklerle dil, düşüncenin işleyişinde en ufak bir pay taşımazmış gibi görünüyor" demişti; "düşüncenin öğesi olan ruhsal "birim"ler, yinelenebilir, düzenlenebilir, birleştirilebilir olan, birtakım imlerle az çok seçik birtakım imgeler..." Bu sezgisel sözler, birçok başka bilim adamının söyledikleriyle destekleniyor. Belki, imlerin altındaki işleyişlerin tümdengelimli bir örnekleştirilmesi, gerçekleşir bir gün.

Duyulur bir gerçekliği bir yana bırakarak iç bakışın bilişsel güçlerini ortaya koymağa çalışan bilim adamlarıyla sanatçılar, düşünürleri de "boş" bağıntıların araştırılmasına yöneltmiştir. İmbilimsel kuram da, fizikte görüldüğü gibi, gitgide daha güç işlenir olgulara dayanarak, deneysel çalışmanın geliştirilmesi, bu önermelerin ne ölçüde temellendirilebileceğini gösterecek matematiksel gerçeklemeler yapılabilmesi ile ilerleyecektir. Elbette, gene öbür bilimlerde görüldüğü gibi, yaratıcı sezginin, her çalışmanın getirebileceği yeni bireşime katkısının payı çok önemli olacaktır.

Geçen derste eksik kalan, söylenmesi gerekirken söylenmeyen birkaç şey...

Birinci itiraz) "metne müdahale"

Yazarın metni/basılı metin: Yanlışsız gibiymiş okumak isteriz ama dizgi yanlışları *yapılır*. Belli olanını (gözle düzeltiriz kimi zaman) düzeltiriz. Ama sorun yaratan yanlışlar da olabilir. (Benden örnekler.) Sait Faik'teki gibisi (gerçi, edebiyat incelemesi, eleştirel yayın gibi, başkalarının, filolojinin el katmasını gerektiren durumlar olduğunu söyledik...) değişik biçimlerde okunmaya çalışılır; *karar* verilebilir ya da askıda bırakılır. Her dilin "düzeltme" ile "müdahale" iyi ayıracak sınırı aynı öğelerden geçmez.

İkinci itiraz) "Her şeyi bilmek zorunda olmamak"

a) Bir "bilmekX bilmemek" sorunu karşısında değiliz.

Anlatının olanaklı dünyasını kurarken *veriler* yalnız metinde var. Ama bu verilerin yorumlanması sırasında başvurduğumuz "ansiklopedi"de, "madde"lerimiz uzun ya da kısa, zengin ya da yoksul olabilir. Bize yabancı ya da tanıdık gelen bir ruh hali betimlemesi, bir düşünce ile, bir şehrin adı, bir şehrin "yapısı" arasında bu bakımdan, *fark* yoktur. Yaptığımız, metinde görülen bir anlamlandırma öğesini, kendi görgümüz, bilgilerimizle "beslemektir" Bu görgü, bilgi de, okurun "gerçek" dünyasına olduğu kadar, okurun "okumalar" dünyasına dayanacaktır. Ansiklopedi adını verdiğimiz, dolaylı dolaysız, bu dünyaların oluşturduğu bütündür. (Sözü edilen "ada"nın, "romancı"nın, "yollar"ın *neresi*? *kim*? *nasıl*? olduklarını, metnin *benim* bildiğim, bilebileceğim dünyayı anıştırdığı varsayımına dayanarak, "tanımağa" çalışıyor değilim, ["Şifreli" bir metin olduğu baştan bilindiği zaman, okurlar böyle bir çabaya girişebilir, eğlenebilir; ancak, bu şifreli metni de "bilebildikleri" ölçüde çözeceklerdir.] Varsayım, dediğim gibi, "yazılanın gerçek dünyanın bir karşılığı olduğu" değildir. Mantıksal yapılar düzeyinden düşünyapısal yapılar düzeyine dek her düzeyde, her öğenin bir anlam taşıyabilmesi için bizim girişeceğimiz işbirliği etkinliğini besleyecek bi-

çimde kendi bildiklerimizle bir bağ kuracak, anlatının her adımında "bu durumda şu/ya da bu olabilir, olur, olacak, olmalı" türünden varsayımlar ileri sürebilecek duruma geleceğiz, yaptığımız budur.)

Amaçlanması beklenen, okumayı, elden geldiğince eksiksiz gerçekleştirmektir. "Anlamadım, anlayamadım" gibi sözler, örtük eleştirilerdir, metni, resmi, besteyi "iyi" bulmadığını söylemektir. Oysa beğenmemek, ya da beğenmek, anladıktan sonra, anlamlandırma yapıldıktan sonra söylenebilecek, dile getirilebilecek bir karardır, ölçütleri de başka alanlarda aranabilir. Okumalarımızın eksik olmaması gerekir.

b) Yazarın kurduğu "örnek okur" olmayabiliriz. Yazarın birçok okurca anlaşılmak isteğiyle işe giriştiğini baştan düşünmek, birçok şeyi hesaba katmamaktır. Hem "birçok okur" kimdir?

{"Ben anlamadımsa, başkası da anlamaz..."}

{"Ben anladım ama başkası anlamaz..."}

✯

Okurlar, çok geniş, çok genel birtakım ölçüler içerisinde ele alınıp bölümlenebilir. Ansiklopedinin yanına duyarlık biçimleri ya da yeğinliklerini de ekleyebiliriz. Okuma eğitimi, Ansiklopediyi de, duyarlık etmenlerini de genişleten, çeşitlendiren, incelten bir eğitimdir.

✯

Çok okunan, birçok okura ulaşan-birçok okurun okuduğu metnin, örneğin okul kitaplığındaki bir metnin, "anlaşıldığı" ileri sürülüyorsa, bu anlaşılmanın *ne* olduğu üzerine de düşünmek gerekir.

c) Bir arkadaşınız, işlenenleri ilginç, yararlı bulmakla birlikte, bunların kendisini ürküttüğünü söyledi. "Okumaktan korkar oldum..." dedi.

Bir bakıma, dile getirdiği şu: Kimi şeyi bilmek, okumanın kendiliğindenliğini, "doğal"lığını ortadan kaldırıyor. Kendini "kaptırmak" gitgide güçleşiyor... (Oysa, kendiliğindenliğin, kaptırmanın hazzı, çocukluğumuzla birlikte yitirmeğe başladığımız bir haz türüdür. "Yitik cennet" *mythos*u, bildiğimiz kadarıyla, her kültürün demirbaş öğelerindendir. Belki öğrenmemizi sürdürdükçe o cennete dönmenin yolunu, bambaşka bir biçimde, yeniden bulabiliriz. *Bu da, büyük uygarlıkların* demirbaş öğelerinden biridir.

Ama şunu da unutmamalı: Bu öğrendiklerimizi sindirdikçe okumamız ağırlaşmaz derinleşir. [Hızlı okuma sorunu *ayrıca* ele alınacak bir sorundur.] Zamanla, okumamız gene hızlanabilir. Ama verimi artmış bir okumanın, *hızlı* olmakla kalan bir okumadan daha ilginç olacağı söylenebilir sanırım.

Gene hızlanabilir okumamız; çünkü sözü edilen çözümleme işlemleri artık "kendiliğinden" hem de çok çabuk, çok yönlü olarak yapılacaktır.

Elbette, okuduklarımız üzerine *yazmak* başka bir iştir. Onu da, şurada, şu anda söz konusu edecek değiliz.

Resim üzerine konuşmağı denemeye geçmeden önce bir iki nokta üzerinde durmak yararlı olacak:

Okuma süresi / Bakma süresi.

Okunanın süresi / Bakılanın süresi ??

Okumada iç değişiklik, gelişme / Resimde ??

Anlatının başı → sonu / Resmin başı sonu ??

Dilsel anlambirim/cik/ demetleri / Görsel karşılıkları?

Olası dünya / Olası dünya

Yazı / Resim / Fotoğraf

Sözlü olarak, konuşmaya dayalı olarak anlatılan "anlatı"nın bir çerçeve, bir "biçim" kazanması için yapageldiklerimiz... (3 "taşıt" olayı örneği: Beytepe otobüsü/Sehir otobüsü/Taksi şoförü)

Musiki alanında imbilim çalışmaları henüz bir alanın "yoklanması" düzeyinde.// Musiki, çok eskiden beri, fesefenin, üzerinde seve seve durduğu, tartıştığı bir sanat.// Yirminci yüzyılda "musiki-bilimi" geliştirilmeğe çalışıldı. Gerek bestecilerin teknik konular üzerindeki çalışmaları ile birlikte ortaya attıkları konular, gerek musiki estetiği, musiki "felsefesi", musiki tarihi araştırmaları, önceki yüzyıllarla karşılaştırılamayacak ölçüde genişleyen incelemeler, yeni teknolojilerle -daha önce düşünülemeyecek biçimde- artırılan *tanıma* olanakları, *dünya ölçüsünde* bir çalışma alanı oluşturdu. Deneysel musiki; yeni yazı, seslendirme, kaydetme, çözümleme teknikleri birtakım soruların yeniden sorulmasına, birtakım yeni soruların ortaya çıkmasına yol açtı. İmbilim hem bir başka "anlam üretme" alanına el atacağı, atması doğal olacağı için musikiye ilgi gösterecekti; hem de, dünya ölçüsünde genişlemiş bir alanın "anlam öğeleri" yepyeni bir biçimde ortaya çıktığı için bu alanla uğraşmak gerekecekti. Elbette, şimdilik yapabileceğimiz, olsa olsa, birtakım temel düşünceler üzerinde durmak, imbilimin daha gelişmiş bir biçimde uygulanabildiği birtakım alanlarla karşılaştırmalar denemek...

Örneğin, musikinin, geleneksel bir zaman/uzay ayırı-

mı çerçevesi, içindeki yerinden yola çıkabiliriz.// Musiki- matematik ilişkisi.// Zamanın yapılaştırılması.// SesX sessizlik.// Niceliklerin bağıntısı: aralıklar, aralık "yapıları": Birden çok çizgi: Ses: Fuga örneği.// Musiki ile söz ilişkisi: Dua, ilahi, tiyatro, şarkı-türkü, opera//'Bir başka düzeyde "betimleyici musiki: Sese "çeviri" Anlatı?// Musiki yapısal olarak zaten birtakım ilkil, ikili karşıtlıklar üzerine kuruludur.//

Üst-Mantık

[Kaynakça: Mod. Mant. / Mantık El Kitabı/[7]]

Bu dersin çerçevesi içerisinde, dolaysızca mantığın malı olan bir işten söz etmem, üst-dil arayışlarının önemini vurgulamak isteyişimden. [*]: Üst-diller / soyutlama süreci "boşalma" /işlem/ önce matematik mantık.

Kuramları, ilksavlandırılmış bir biçimde ortayaya koymak düşüncesi, Euklides geometrisinin (İ.Ö. 3.yy) sıkı tümdengelimi düzenlenişiyle ortaya çıkar. (Bu geometride ilkel önerme-türetilmiş önerme, ilkel terim- tanımlanmış terim ayırımını buluyoruz.) Çağımızda bilimsel kuramların alışılagelmiş soyutlama süreci, biçimselleştirmeden simgeleştirmeye, oradan da ilksavlandırmaya gider. Mantık, Aristoteles'de biçimselleştirilmişti. Simgeleştirmeyi, yüzyıllar sonra Frege ile Russell getireceklerdi. Bu iki düşünür, geleneksel mantığın ilk ilksavlandırılmalarını da geliştireceklerdi.

Russell'ın geliştirdiği ilksavlı kuram, temel matematiksel dizgelerin ilksavlandırılmasına örnek olacaktı sonraları. Peano, doğal sayılar dizgesi için; Hilbert, Euklides geometrisi için; Zermelo ile Frankel, Cantor'un kümeler kuramı için bu işe girişeceklerdi. Hatta Hilbert, üst ya da öte matematik adı verilen "matematiksel dizgelerin ilksavlandırılmasının temel biliminin" temelini atacaktı. Bu çalışmanın büyük sonuçlarından biri, Bourbaki guru-

7 Cemal Yıldırım, *Mantık El Kitabı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976. (C. G.)

bunun 1940 dolaylarında, matematikleri birleştirmesidir: Kümeler kuramı, matematiksel kuramların en geneli, en az özgülü olduğu için, üç tür ana-yapıya götürmekte, bu yapılar da, her türlü matematiksel dizgenin kuramının oluşturulmasında yeterli olmaktadır.

Hilbert'in tasarısına uygun olarak Post, Gödel, Hilbert ile Aekerman'ın çalışmaları da, mantığın ilksavlandırılması sonucu olarak, üst-mantığı getirecekti. Mantık önce bir dil, bir hesap olmuştu; artık bu dilin tümdengelimli bir kuramı olacaktı; sonunda da bu kuramın niteliklerinin ikinci düzeyde, ikinci derecede bir irdelenişi haline geldi.

Bilgi kuramı açısından, bilgi "gerçek olana" oranla soyutlaşabildikçe, kuramın iç düzeninin sıkılığı da artmakladır. "Anlamlar", örtük tanımlara dayalı savlar, olgusal içeriğe (örtük de olsa) başvurmalar ortadan kaldırılmaktadır. Mantığın ilksavlaştırılmasmda, üst-mantıkta, ilksavlandırma kuramı tümdengelimli dizgenin temellerini ortaya koyarken bu temelleri, *varlıksal* temeller olarak değil, kuramın gerisini türetmekte mantıkça uygun, elverişli temeller olarak görmektedir.

Mantıksal bir dizge, yalın terimlerle bileşik terimlerden kurulu bir dildir. Bileşik terimler, yalın terimler arasında yapılan işlemler ya da kurulan bağıntılar yoluyla oluşturulmuştur. Bir dil üzerine kurulu ilksavlı kuram, en az sayıdaki, belli birtakım tamdeyimlerden yola çıkarak bu dizgenin tümdengelimli bir düzenlenişini gerçekleştirmekle kurulur; belli kurallar aracılığıyla, bu az sayıdaki tamdeyimlerden bütün öbür tamdeyimler çıkarılır. İlkel önermeleri kuran simgelerin tek başına hiçbir anlamı yoktur. Türetilebilen kanıtsavların sayısı ise, belirsizdir.

Bir ilksavlı kuram terimlerle tamdeyimlerden oluşmuştur. Tamdeyimler ise terimlerden oluşur. Terimler içerisinde de ilkel terimlerle türetilmiş terimler (tanımlanmış

terimler) bölümlemesi yapılır. İlkel terimler tanımlanamaz. Tanımlanmış terimler ise ilkel terimler, ya da daha önce tanımlanmış terimler, ya da hem ilkel hem tanımlanmış terimler yardımıyla oluşturulur. Dizgenin tanımlanmış terimleri, bunların ardından da tamdeyimleri, ya da, düzgün tamdeyimleri, belli tanım kuralları uyarınca yapılır. Bu kurallar, genellikle, üç türlüdür: İlki, ilkel terimlere düzgün tamdeyim diye bakar; ikinci türlüsü, bağıntılarla işlemlerden yola çıkarak türetilmiş deyimlerin oluşturulması kurallarıdır; üçüncüsü ise düzgün tamdeyimler dizgesini kapatır. [GEB. örnek -s. 277[8]]

Tamdeyimlerin kimi, "ilkel" diye nitelenir, ilksav adını alır; öteki tamdeyimler türetilmiştir, bunlara da kanıtsav, ya da "teorem" adı verilir. İlksavlar, önsel olarak, geçerli kabul edilmiş tamdeyimlerdir; kanıtsavların kanıtlanmasına temel oldukları ölçüde de, kanıtlanamaz deyimlerdir. Kanıtsavlar, geçerli tamdeyimlerdir; bunların geçerliği, tümdengelim yoluyla, ilksavlardan ya da kanıtlanmış kanıtsavlardan, ya da her ikisinden yola çıkılarak kanıtlanır. Tümdengelim, belirli kanıtlama kuralları uyarınca yürütülür. Bir dizgenin ilksavlaştırılması, ilkel terimleriyle ilksavlarının, sonra da düzgün tamdeyimlerin tanımı kurallarının, kanıtsavların kanıtlanma kurallarının ortaya konmasıdır. O halde ilksavlandırmanın temel işlemleri, tanımla kanıtlama...

Tanımlanamaz terimlerle kanıtlanamaz tamdeyimler, bu niteliklerini özel bir içerikten ötürü taşıyor değillerdir; bu nitelik onlara, doğrudan doğruya, bir dizgenin yapısı içinde tuttukları yerden geliyor. Aynı terimlerle tamdeyimler, ilkel/türetilmiş bölüntüsü değiştirilerek, aynı değişiklik ilksavlarla kanıtsavlar arasında da yapılarak, *eşdeğer* iki ayrı dizge oluşturulabilir.

8 Douglas R. Hofsttadter, *Gödel, Escher, Bach: An Eternal Golden Braid*, 1979. (C. G.)

Bu durumda, ilksavlandırmanın biçimsel ırasının genel sınırları görülebilir. İlkel kavramlardan yola çıkılarak yapılır her tanımlama; her kanıtlama da ilksavlardan yola çıkılarak yapılır. İlkel kavramlar ancak örtük olarak tanımlanabilir. (Türetilmiş kavramlar ise, belirtik tanımlarla ortaya konabilir.) İlksavlar ise, kanıtlamanın temelleri olarak iş göreceğinden, kanıtlanmaz. Kimi ilksavlı kuram, örtük olarak, henüz ilksavlandırılmamış bir dizgeye dayanabilir. Görüyoruz ki, ne kadar tam olursa olsun her ilksavlı kuramda biçimsel tümdengelimin "zararına", sezgiye yer bırakılmaktadır. Sezgi demişken Mod. Man. kitabının 266. sayfasına bir bakalım. [Biçimselleştirmenin "yeri"...]

Her kuramın sezgisel boyutları vardır, tümdengelimsel boyutlarının yanında. Dolayısıyla aynı kalan bir irdeleme konusu üzerine kurulmuş iki kuram, bu boyutlardan herhangi birinden ötürü, biribirinden ayrı, değişik olabilir.

Üst-mantık, mantığa oranla ikinci düzeyde bir bilimdir. Üst-matematik gibi, ilksavlı kuramların özelliklerini irdeler. Kuramın şu ya da bu ölçüde bütünlenmiş olduğuna karar verdiren nitelikler de, tutarlık, ya da, çelişmezlik, bağımsızlık, koşulsuzluk ile karar verilebilirliktir.

İlksavlı bir kuramın ana özelliği, tutarlık ya da çelişmezliktir. Çelişmezlik, aynı tamdeyimin kendisi ile değillemesini birlikte evetleme olanaksızlığıdır. İlksavlar kendi aralarında çelişemeyeceği gibi bunlardan yola çıkılarak oluşturulmuş tümdengelimli tamdeyimler arasında da çelişiklik olamaz. Bu ilksavların doğru olup olmadığı sorunu yoktur. Bunlar doğru varsayılmaktadır. Ama ilksavla değillemesinden ancak ve ancak bir tanesinin doğru olması gerekir.

Ancak ilksavlara ilişkin bir özellik olan bağımsızlık ise,

bir ilksavı bir başka ilksavdan çıkarsamanın olanaksızlığıdır. Bir ilksavın bağımsızlığını, onu değiştirdiğimiz, genellikle değillediğimiz halde dizgenin tutarlı kalmasıyla anlayabiliriz. Değillenen bir ilksav, öbürleriyle çelişiyorsa, yani dizge tutarsızlaşıyorsa, ilksavın bağımlı olduğu, ötekilerden türetilebileceği, dolayısıyla bir kanıtsav olduğu ortaya çıkar. Bir kanıtsavın kanıtlanması bir ya da birkaç ilksavdan çıkarsanabilir olduğunun gösterilmesidir. Tamlık, ilksavlara, kanıtsav olmayan bir tamdeyim ekleyip bir çelişkiye varmamanın olanaksızlığıdır. Koşulsuzluğu sağlayan şey ise, kuramı yorumlayan bütün modellerin, yani kuramın biçimselleştirdiği nesne kümelerinin hepsinin eşbiçimli olmalarıdır. Karar verilebilirlik, koşulsuzluğun hafifletilmiş bir biçimidir: Belli bir karar verme tekliğine dayanarak, dizgenin ilksavı olmayan bir tamdeyimin, bu dizgenin bir kanıtsavı olup olmadığına karar verebilmektir.

Bu özelliklerin kendi aralarında kurabilecekleri kimi ilişkiye bakalım şimdi: Her ilksavlı kuram çelişkisiz olmalıydı, ilksavları bağımsız olmalıydı. Ancak, çelişkisiz bir kuram tam olmayabilir, koşulsuz olmayabilir. Tam bir çelişkisiz kuram koşulsuz olmayabilir ama her koşulsuz kuram, zorunlu olarak, çelişkisizdir, tamdır. Karar verilebilir bir kuram tam olmayabilir. Buna karşılık çelişkili her kuram zorunlu olarak karar verilebilir olacaktır: olanaklı tamdeyimlerin hepsi dizgenin kanıtsavları olacaktır.

İlkel terimlerin değişik biçimlerde "tanımlanması" değişik dizgelerin ortaya çıkmasına yol açar diyebileceğimiz gibi, şimdi sözünü ettiğimiz konuda okuyabileceğimiz değişik kitaplarda görebileceğimiz terim değişiklikleri de bu konudaki temel terimlere verilebilen değişik anlamlardan doğmaktadır.

268- 272; 275-279

Görüyoruz, her alanda, kullanılan dilden söz edecek dilin, birtakım "çok genel koşulu" yerine getirmesi gerekiyor. Mantıkta, matematikte ancak 19. yüzyılın ilk yarısından sonra atılmağa başlanmış adımlar, örneğin imbilim gibi daha yeni yeni kurulmağa başlanan bir bilgi alanında kolay kolay ulaşılabilecek bir evre değildir. Ama bir ölçüde olsun, bu alanda da biçimselleştirme denemeleri yapılmaktadır. Eco'nun bu yolda denediği çalışmaya bir göz atalım şimdi:

Bundan sonra, mantık tarihi ile mantık felsefesi üzerinde de kısaca durmakta yarar var.

Mantığın da "varlıkoluşsal" tarihi var, "soyoluşsal" tarihi var. (Bu iki terim, Piaget'nin çalışmalarında çok önemli yer tuttuktan sonra yaygınlaşmış terimler...) Ama mantık felsefelerinin de bir tarihinden sözedilebilir.

Bu konuda en yeni görüşlerden birinde, söyle bir ilişki söz konusu:

Mantıkla dünyanın ilişkisi üzerine değişik kuramlar ortaya atılmıştır. Gerek kişinin işilem-öncesi "düşünce"sinden büyük öbeklerin düzenlenişine varan düşüncesinin oluşmasında, gerek felsefe tarihinde gerçekçi, idealist, adcı kuramların bu sıra ile ortaya çıktığı görüşünde olan Serge Robert'e göre, epistemik yapılar, bilgi ile madde arasındaki ilişkiler konusunda gitgide söyutaşan, gitgide mesafe-koyucu birtakım anlayışlar art arda geldikçe, ortaya çıkmaktadır.

Bilgi, içsel olan, mantıksal-matematiksel yapılarla bilginin çevre koşullarıyla ilişkisine ilişkin yapıları kapsar.

Bu yapılara epistemik yapılar adı verilir. Bilginin nesnelere oranla eleştirel "mesafe koyma" derecesine göre, epistemik yapılar dünyaya bilişsel açıdan uyarlanma derecesini belirler. Epistemik yapıların gelişmesinde her evre, belli bir mantıksal-matematiksel yapıyı olanaklı kılar. Piaget'- nin terimleriyle, bilginin uyarlanma derecesi düzenlenme (örgütlenme) derecesini belirler. Mantığın tarihi, dolayısıyla, felsefe tarihinin işlemsel bir çevirisi oluyor denebilir.

Kişinin oluşmasında "mantık", oluşturulan yapıların gitgide daha karmaşık, daha biçimsel oluşlarıyla gelişirken mantık bilgisi de özdeksel bir mantıktan biçimsel tasıma, simgeciliğe, ilksavlandırmaya, klasik olmayan mantıklara doğru gelişmiştir. Bu karmaşıklaşma, bilmenin gitgide varlıktan sıyrılmasına bağlıdır. Varlıksal bir temele bağlı olmaktan çıkarılan önermelerin gördüğü ilgi, artık dizgelerin bütününün oluşturduğu yapının tutarlığına duyulan ilgiye yerini bırakır. Mantık, bilimin iç yapısının kuramı olmaktadır.

Sanat, anlamlı dizgeler içerisinde anlamla en yüklü olan alanların genel bir adıdır.

Teknolojinin gelişmeleri, özel olmayan, doğal dillere bağlı olmayan sanat alanlarında, musiki ile plastik sanatlarda, balede, gitgide artan ölçüde bir yayılma, tanınma sağlandıkça eskiden bir kültür çevresiyle sunulabilen yapıtların kültürler ötesine taşınması, dolayısıyla kültürler ötesi değerler kadar anlamlı dizgelerin de araştırılması hepimiz için önem kazanıyor. (Ayrılıkların koparıcı değil bağlayıcı hale gelmesi...)

Sanat yapıtı karşısındaki çeşitli tutumlar:

Duygusal tepki

Eleştirel tepki/tutum/üretim

Betimsel tutum

İmbilimsel bir tutum arayışı

Bir dizgeyi hem biçimsel bağıntılar içerisinde yansıtacak bir dilin olanaklarının aranışı, hem bir dilin (doğal diller aracılığıyla ya da bu aracılıktan kurtularak) kurulabilmesi.

Biçimsel bir dilin ya da dillerin kuruluşuna doğru gidiş.

Bir metnin biçimselleştirilmesi yolunda denenen çeşitli yollar...

{ Bu dersin ara sınavı yerine verilen ödev:

A- "Devinmeyen şey kolaylıkla tutulur. Olmamış şey kolaylıkla tasarlanır. Kırılgan olan kolaylıkla kırılır. Küçük olan kolaylıkla dağıtılıverir. Bir sorunla ortaya çıkmadan önce uğraşın; karışıklık ortaya çıkmadan öne, onu denetim altına alın. Çevresinde kollarımızı ancak kavuşturabildiğimiz ağaç, ufacık bir filiz olarak başlamıştır; dokuz katlı bir yapı, bir yığın toz toprak üzerinde yüksalmiştir; bin fersahlık bir yol ilk adımla başlar..."

B- "Sözünü ettiğmiz ikinci yazıt, denize çok yakın oluşundan ötürü surun gördüğü hasarı daha dolaysız bir biçimde anlatır: '1024 yılında, gönlünde Tanrı korkusu taşıyan hükümdar Basilios, sert, sürekli dalgaların uzun süre döverek yıktığı bu kuleyi, temellerinin üzerinden kurmuştur..."

1. Bu iki metni karşılaştırdığımız zaman neler

düşünebiliriz? Bu güne dek derste konuşulmuş olanlardan yola çıkarak söyleyebilecekleriniz nelerdir? (Yanıt: A metni duruk bir metin, B metni bir anlatı metnidir.)

2. A metninde bir "anlatıcı"dan sözedebilir miyiz? (Yanıt: "Anlatıcı"dan değil "konuşucu"dan sözedebiliriz.)

3. B metninde "anlatıcı" üzerine neler söyleyebiliriz?

4. A metninde yerdeşlik konusunda ne diyebilirsiniz?}

{Konuşma dili/ yazı dili:

Konuşma dilini kültürün bize verdiği birtakım kalıplarla dile getiririz. Konuşma dilinin iletimde kolaylık sağlaması, kültür içerisinde belli yorumunun da zaten olmasındandır; kalıpların olmasındandır.

Konuşma dili ile yazı dilinin farkı vardır. Yazı dili kalıcıdır. Buna bağlı olarak yazılı olan hep önümüzdedir, ona hep bakabiliriz. Konuşmaysa geçip gider. Yazı sınırlıdır. Konuşma dilinin kapalılığından sözedemeyiz. Konuşmada bir şeyin anlatılması sözcük sayısına bağlı değildir. Karşıdaki kişi anlamadıysa bir daha anlatabiliriz. Bunun adına taşırılık deriz. Taşırılık, bir iletinin iletilebilmesi için gereken yinelemedir. Yazıdaysa ancak gerektiği ölçüde taşırılık olduğu söylenir. Her kişinin gerekli gördüğü taşırılık değişir. Yazıda taşırılık daha çok göze batar.}

{Katmerli anlatı: Birinin, bir şeyler anlatırken, anlatısı sırasında başkalarına bir şey anlatmasıdır. Birşeyler anlattırdığı başkalarına bir şey anlattırır. Katmerli anlatı örneğine Doğu masallarında sık rastlanır.}

{Okumak iki kişiyle oynanan oyuna çok benzer.}

{Bir anlatı metni yazıldıktan beş bin yıl sonra da okunur. Böyle bir metinde artık yazar yoktur. Ortada metin ile okur vardır.}

{İmbilim için gerçeklik bir veri değildir. Kaldı ki gerçekliğin veri olması da hiç açık değildir. İmbilim için veri kurduğumuz bir gerçekliktir.}

{Söz-öncesi birtakım anlamlar vardır. Örneğin düşlerimiz. Düşlerimiz anlamlıdır; söz-öncesidirler. İmbilim sözel olanın dışında da birtakım anlam dizgeleri tanımaya çalışacaktır.}

{Algı/Tasarı: Algı bir ayırma, bölme işidir. Algıladığımızda, süreklilikten bir şeyi alıp koparıyoruz, ayırıyoruz. Sonra ayırdıklarımızla birtakım şeyleri kurarız. Bunlar anlamlıdırlar.}

{Metin ister açık –bir metin tartışılabiliyorsa açıktır- ister kapalı –aynı şey değişik okurlarca aynı biçimde anlaşılıyorsa metin kapalı bir metindir- olsun okurdan işbirliği çabası ister. Ama işbirliğinin yeğinliği ile hızı değişebilir.}

{Yeni mantık Aristoteles'in mantığı gibi varlıksal bir temele değil bağıntılara dayanır.}

{U. Eco/ Sanatın Zamanı: Anlatıyla ilgili zamanlar: 1. Metin dışı: a-Metnin yazılma süreci; b-Okurun metni okuma süreci; c-Kitabın (nesnenin) ortaya çıkması süreci. 2. Metin içi zaman: Öncelik-sonralık ilişkisine dayanır.}

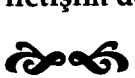
Bir metinden başka bir metne geçiş de imbilimin işi.

{İletişim (bildirişim) ne? İletişim için en az iki canlı olmalı. Bu iki canlı birbirine bir şey iletmek zorunda. İletilen şey ötekinin anlayabileceği bir şeydir. Ötekinin de anlayabileceği şey olmazsa iletişim olmaz. İletişim denen şey en azından iki canlının birbirlerine, bildikleri bir şeyi almaları-vermeleri ile olur. Bu alınan-verilenler imlerdir.

Birtakım imleri bilmek yetmez, im dizgelerini de bilmek gerekir. Kaynak ile amaç, alıcı ile verici bir-

birinin dilinden anlamalıdır. İletişimin olması için bu alıcı-verici rollerinin de değişmesi gerekir. Tarihsel dil kullanıldığında bir ileti beslenir. Karşıdan yanıt gelmesi için her iki tarafın da iletişmeye gönlünün olması gerekir. İletişimin bir koşulu da tarafların iletişmek istemesidir. İstek yoksa sözkonusu olan iletidir iletişim değil.}

{Her dil dünyayı dile getirirken değişik düşünce kalıpları kullanır. İnsan neyi nasıl dile getireceğini dille öğrenir. Gerçekliğin kavranma biçimi dille olur. Dolayısıyla yabancı dil öğrenirken, yeni bir dil öğrenmek dışında, gerçekliği kavrama biçimini de öğreniriz. }

METİN OKUMA-YAZMA

GÜZ 1976

'Okuma' sözcüğünün düşündürdükleri. Okuma etkinliği (metin); okuma işi (ders, kendini yetiştirme, adam olma v.b.)

Kitap okuma, metin okuma. Etkin X edilgin okur. Film seyircisi ile karşılaştırma.

Yeniden okuma. Değişiyoruz. Nelerden ötürü? Öbür kitapların da etkisi var, yaşantılarımız, bir ölçüde, öbür kitaplar da demektir.

Okur ile *Metin* arasında bir ilişki. Bir iletişim ilişkisi. İlk bakışta tek yönlü görünen bir ilişki.

Teknoloji ile okumanın ilişkisi. Basım teknolojisinin 20. yüzyılda öbür iletişim yollarıyla, araçlarıyla karşı karşıya gelmesi.

Okuma hızı. Ne atletiklik, ne de kaplumbağalık. Anlayarak okuma.

Bildirişimin bir kod yardımıyla sağlanması. Kodların değişikliği. Gene teknolojideki gelişmenin artırdığı metin sayısından ötürü hızlı okumanın gerekebileceği. Anlayarak okumanın yalın alıştırmaları, hızlandırma bakımından yararları.

Yazar'ın işe karışması. Yazarın görgüsü, kodları, başvurum dizgeleri ile okurunkiler arasındaki aykırılıklar, uygunluklar. Yazarın gelişmesi ile okurunki arasında koşutluk olabilir mi?

Bir filmin ortasında araya çıkmışsınız. Bir arkadaşınız gelip soruyor: "Ne anlatıyor bu adam? Bilirsin ben ...'ce bilmem. Şunu bir özetlesene!" Bir roman, bir öykü için de aynı şey istenebilir. Özetleyebilir misiniz rahatlıkla?

Ben yapamam. Onu 'dilce'ye çevirmeden seyretmiş, ya da kendi kodu içerisinde okumuşumdur. Kendi sanatının dilinde, kendisini yaratan sanatçının dilinde.

Dilce'den sonra bir de açıklamaca'ya çevirmek, insanın yazdığına, çizdiğine o kadar da inanmadığı, güvenmediği anlamına gelmez mi?

Gelse ne olur?

'Aracı okur: Eleştirmen'... Bu adam 1- Kendi metnini yaratıyor, 2- Bir çeşit çevirmenlik görevini üstleniyor, 3- Okumaları etkiliyor.

//Mortimer J. Adler – Ch. Van Doren: *How to Read a Book*, Simon and Schuster, New York, 1972// (Bu kitap daha sonraları Kitapları Nasıl Okumalı adıyla Türkçeye çevrilip yayımlandı.)

1. (AD) Okuma Etkinliği, Okuma Sanatı

İletişim ilişkisinin vurgulanması (bir şeyler öğrenmek, dünyayı anlamak, tanımak).

Radyo ile TV hem etkili (TV, özellikle) hem vakit kazandırıcı (özellikle radyo). Ancak (AD) "dünyayı daha iyi anlar olduk mu?"

Olgu-bilgi-bilişi yığını gitgide artıyor. 'Anlamak' dediğimiz, bu yığının altında ezilip kalıyor. Artan sayı okumayı hızlandırmayı düşündürmüştür. Ama daha *iyi*, daha iyi anlayarak okuma, bir elemeyi gerektiriyor.

(AD de öyle diyor) Olguların sunuluşu ustaca olduğu ölçüde düşünmenin gereksizliği düşüncesine kapılınabileceği gibi, farkına varılmadan 'hazırlop' düşünce, kişice sırasında kullanılmak üzere, benimsenip 'kutuya konuyor'

Okurken okur etkindir ama en aşağı düzeyden en yüksek düzeye çıkarılması gereken bir etkinliktir söz konusu olan.

(AD) Topu atanla tutan, ayrı biçimde de olsa, etkindirler. Edilgin bir şey varsa, o da toptur. (Ancak top yalınç bir birim, metin ise karmaşık bir nesnedir; değişik ölçülerde 'yakalanabilir'.) Yazarlar da hep bir değildir. Ancak kimi yazarın iletmek istediğini daha *iyi* iletmesi yanında okurun da daha iyi okuyup çaba gösterdiği ölçüde bu iletileni alması durumundayız. Daha iyi okumak: Hem daha *etkin* olmak, hem de gereken edimleri daha *ustaca* yapmak.

Bir metin ya anlaşılır ya da anlaşılmaz (elbette, en iyisi, anlaşılmadığını anlayacak ölçüde anlaşılabilmesi olurdu). Bu durumda da bir açıklayıcı kimse ya da metne (kaynağa) başvurulur. Ancak, bu konuda dikkatli olmak gerekir.

(AD) Bilişi-bilgi-alma için okunan gazete, dergi v.b., anlayışımızı artırmaz. Anlayışı artıran metin, an-

layışımızı zorlayan metindir. Bu arada, bilgimiz de artabilir. Ancak, artan bilgi, bilinen bilgi çeşidinden oldukça, güçlükle karşılaşmadan onu eski bilgilerimize katabiliriz. Başlangıçta anlayışça eşitsizlik vardır; yazar 'üstün'dür. Okur da elden geldiğince bu eşitsizliği ortadan kaldırmağa çalışabilmelidir. (U. Eco'nun bilişi verme konusunda getirdiği örnekler.)

(AD) Bilgi edinme, anlayış edinme dışında, *eğlenme* amacı da vardır okumanın.

(AD) Bir yazarın dediğini hatırlayıp yinelemek, bilgi artırımı alanında kalır; bunu açıklayabilmek, yazarın bunu *niye* yazdığını, söylediğini bilebilmek anlayış alanına girer.

Sophomoroi: (Çok) okumuş (ama doğru dürüst okumamış) bebeler...

Öğretim yoluyla öğrenim	bulgulama yoluyla öğrenim
öğretmen/ iletim	kişisel çaba/yaratı
(yardımlı bulgulama)	(yardımsız bulgulama)
Kitaptan, sözden öğrenme	dünyadan, doğadan öğrenme

d ü ş ü n m e

d u y u l a r, imgelem

b e l l e k

öğretmen soruyu yanıtlar, açıklama yapar.	Metin, soruya yanıtı kişinin bulmasını gerektirir.

2. Okuma Düzeyleri (AD)

a. İlkokuma düzeyi –Yabancı dilde, yabancı abecede okuyuşlar. Kısa erimli belleğin, becerili bir okurda bile yeniden sorun olması (çeşitli örnekler). (Tanıma çabası, sözcüğün, simgenin ne olduğu, ne anlama geldiğini bulma çabası.) (Okuma hızı, her şeyden önce bu düzeyde artırılabilir.) ("Bu cümle ne diyor?" sorusu.)

b. Gözden geçirici okuma – Önokuma, Kaymakalım (ama düzenlisi). "Bu kitap ne üzerine? Yapısı ne? Parçaları ne?" sorusu.

c. Çözümsel okuma. Her şeyden önce anlayışa yönelmiş okuma. Tam, iyi okuma. "Çiğneyip sindirme." (F. Bacon: Kimi kitap tadımlıktır, kimi yutulur, kimiyse –pek azı- çiğnenip sindirilir.) Daha az anlama anlama durumundan (AD) daha çok anlama durumuna gelişin temeli, bu.

d. Konu-birlik okuma. Karşılaştırmalı okuma. Çabası, etkinlik derecesi en yüksek okuma. (Kitapların, metinlerin ötesinde bir konu çözümlemesine götürebilir. Metinler "kolayca" olsa bile.)

3. (AD) İlkokuma

Anlamsız simgelerden (imlerden) yavaş yavaş anlama, metne, "sökme"yegeçmek, okur olmak, karşılaştırabilir hale gelmek. İlk okumaya başlangıçtan ortaokul sonuna dek. Bu temeli sağlam tutmak gerekir.

4. (AD) Gözden geçirici okuma (Önokuma, Kaymakalım)

Bu düzeyler, alttan üste doğru giderken biribirini içine alır. Dolayısıyla bir üsttekinin başarılması, bir alttakinin zaten başarılabildiği anlamına gelmelidir.

Bir arada yapılan iki işi şimdilik ayıralım (AD)

1' Düzenli kaymakalım, ya da, önokuma.

Kısa süre içinde kitabın okunmağa değip değmediği, aranılanı taşıyıp taşımadığını anlamak için yapılacak bir şey.

a. Başlığa, alt başlıklara bakmak, varsa, önsözü hızla okumak. Hem kitabın amacı, uzamı, açısı üzerine bilgi edinilir, hem aynı ulamdaki başka kitapların yanına "yerleştirilebilir"

b. "İçindekiler"e bakmak. Kitabın yapısı, kapsamı ortaya çıkar. Bu "içindekiler", çoğu zaman büyük bir emeğin ürünüdür.

c. İndekse, Dizin'e bakmak. Başvurulmuş kitaplarla yazarlar kadar, ana terimler (daha önce a- ile b- yoluyla edindiğimiz ipuçlarına dayanarak) de önemli. Bunların bir ikisini yoklayınca, kitabın temel düşüncelerine de rastlayabiliriz.

d. Kapak yazılarına bakmak. Bunlar genellikle yazarın kaleminden (belki de yayınevinin özel görevlisinin de yardımıyla) çıkmıştır. Bu yazılar yalnız kitabı sattırmak için yazılmış bir "şişirme" yazısıysa, bu da bize bilgi verecek bir şeydir.

e. En önemli, can alacak noktaları taşır gibi gözüken bölümlere bir göz atmak. Bunların baş ya da sonunda yer alan özetleyici satırlar –varsa- okumak.

f. Kitabı karıştırıp orasından burasından bir iki paragraf, bir iki sayfa okumak. Ana konunun izlerini bulmağa çalışmak, son iki-üç sayfayı (bir sonsöz varsa ondan önceki iki-üç sayfayı) okumak.

Düzenli bir kaymakalım işidir bu. Okurun pek etkin olmasını gerektiren bir iş... Bu işi yaparken "düz" okumada (sonradan farkına varılan) "dalgaya düşme" durumu olmamalıdır, olamaz. Bir işin ardından koşan bir kişisiniz bunu yaparken.

2'- Yüzeysel Okuma

Güç bir metin karşısında girişilmesi salık verilebilecek bir okuma türüdür bu. Hiç durmadan, anlaşılmayan yerler üzerinde düşünmeğe kalkışmadan metni baştan sona okumak. Anlaşılanlar, ikinci bir okuyuşta çok yardımcı olacağı gibi / bir ikinci okuyuş olmasa bile güç bir kitabı biraz anlamış olmak hiç anlamamaktan yeğdir (AD)?? (Ukalalık tehlikesi üzerinde durmak gerekir elbet!)/ temel noktaların, çatının anlaşılması işine, bu çok önemli işe biraz yaklaştırmış da olur.

Hız, burada önem kazanır. Ama çok ağır okuyan birinin, hızını artırabilmesi (dikkatini toplama, takılmalardan kaçınmağı öğrenme, göz devinimini düzene sokma v.d.) gerekliyse de, çeşitli metinler için çeşitli hızlar bulmak gerektiğini, hangi metnin hangi hızla okunacağını kestirmeği de öğrenmeli. Metinler içerisinde de daha hızlı ya da çok daha ağır okunacak yerler vardır, olacaktır.

Göz, devinirken görmez, durduğu zaman görür. Göz genellikle iki-üç sözcüğü birden görür, sıçramalarla ilerler. Oysa beyin, birimleri daha büyük tutarak algılayabilir. Parmak ya da gösterici herhangi bir araç kullanarak, bunun devinimi de yavaş yavaş hızlandırılarak, gözün hızla devinmesi, okumanın hızlanması sağlanabilir.

Ama anlayış ne oluyor? İlk düzeydeki "bu metin ne diyor?" sorusundan öte kavramların gerçekten ne anlam taşıdığı konusu, hızlı okunuşun sağlanmasıyla birlikte sağlanacak bir şey değildir.

Titiz okurun etkin davranması, bunun için de birtakım edimleri, eylemleri başarabilmesi gerekir.

Okur olarak, okuduğumuzu anlamak, uyumamak istiyorsak, çaba göstermeliyiz

Her şeyden önce kendimize birtakım sorular sormak, bu sorulara –okuma süresince- karşılıklar bulmamız gerekecektir.

4 ana soru (AD) sorabiliriz:

1. Kitabın tümü, ne üzerine; bu kitap ne anlatıyor? Kitabın ana konusunu bulmak, yazarın alt-konulara bölerek bu konuyu nasıl işlediğini ortaya çıkarmak gerek.

2. Ayrıntılı olarak ne anlatılıyor? Nasıl anlatılıyor? Ana düşünceler, kanıtlamalar, yazarın özel bildirimini nasıl ortaya koyuyor?

3. Kitap tümüyle mi, yoksa yer yer mi doğruyu söylüyor? Yazarın ne düşündüğünü bilmek yetmez, siz ne düşünüyorsunuz? Tabii, düşünmeniz için de anlamış olmanız gerekir.

4. Bunların önemi ne? Yazar, bunları söylemeği niye önemli saymış? Sizin bilmeniz de önemli mi? Kitap size bilgi vermekten öte, aydınlatmışsa, bu düşüncelerden başka ne gibi düşüncelere varılabileceğini kendi kendimize sormamız gerekir.

İlgisi az olan okur, bu soruları sormaz, bunların yanıtlarını da –elbette- alamaz.

Bu soruları bilmek, bunları sormağa alışmak, sormağı alışkı haline getirmek gerekir.

Bir metni okumak, yazarla bir çeşit konuşmaya girişmek diye görülebilir. Metin üzerinde kalemimizle yazıp, çizip işaretleyeceklerimiz, bu konuşmayı kolaylaştırır. Soracak, anladıkça da tartışacaksınız. Tepkilerinizi metin üzerinde belirtmek hem anladığınızı gerçekten –dile getirmeniz bakımından- gösterecek, sizi uyanık tutacak, hem de yazarın düşüncelerini akılda tutmanıza yardım edecektir.

Neler yapılabilir? Önemli düşüncelerin, yerlerin *altı çizilir*; uzun parçaların önemini belirtmek –ya da, altı çizilmiş yerleri bir daha imlemek- için *düşey çizgiler çizilebilir*; kitabın *en önemli* noktalarını göstermek için kenara yıldız türünden –sayısı az tutulmak koşuluyla- *imler çizilebilir*; bunların bulunduğu sayfaların *köşesi kıvrılabilir* ya da *aralarına küçük kağıtlar konabilir*; bir akılyürütmenin temel noktaları yanına, kenara, *sayılar yazılabilir*; biribirine bağlanan düşünceleri belirtmek için bunların yanına, başka hangi sayfalarda işlendiklerini göstermek üzere *o sayfaların sayısı yazılır, 'Bk.' İşareti konabilir*; temel sözcük ya da deyimler çerçeve içerisine alınabilir, sayfanın yanlarına, altına, üstüne *notlar yazılabilir*. Arkadaki boş sayfalara kendi dizininizi yazabi-

leceğiniz gibi, öndeki boş sayfalara düzenli bir temel özet yazılabilir.

Kitabın ne çeşit bir kitap olduğu, neyi ele aldığı, yapısal düzeninin ne olduğu türünden *yapısal notlar* başlık sayfasına ya da "içindekiler" sayfasına işaret edilebilir. Çözümsel okuma sırasında *kavramsal notlar* ortaya çıkacak, gerek yazarın, gerek okurun kavramlarına ilişkin olacaktır. Konu-birlik okuma sırasında yalnız kitabın başka hangi sayfalarında aynı düşüncelerin işlendiği değil, başka kitapların da hangi sayfalarında o düşüncelerin işlendiği işaretlenebilecektir. Birçok yazarlarca yürütülen tartışmalar üzerine notlarınızı da ayrı bir kağıda yazmanız gerekecektir. Bunlar artık *diyalektik* notlar olacaktır.

Kuralları bilmek.

Bütün bu kuralları ayrı ayrı şeylermiş gibi öğrendikten sonra bunlarının hepsinin gereklerini bir arada yerine getirmeği, bunu alışkıya dayalı *tam* bir edim olarak yapmağı öğrenmeniz gerek. Teker teker "kurallar neydi?" diye düşünmeden... Alıştığınız, iyi oynadığınız bir oyunu oynar gibi.

Okumanın üçüncü düzeyini, Çözümsel Okuma diye adlandıracağız. Bu düzeyi incelerken göz önünde bulunduracağımız birim 'tam kitap, tam metin' olacaktır.

Önce, *ne çeşit bir kitap* okuduğumuzu, okuyacağımızı iyi bilmeliyiz. Bir yapıntı (roman, öykü, oyun, destan, şiir) mı, bir serilmeyici-öğretici kitap mı, karşımızdaki? Yapıntının başlığı bu konuda bize pek yardımcı olmayabilir ama yapıntı dışı kitapların adları ge-

nellikle bize ipuçları verir, kitabın hangi alana girdiğini gösterebilir ya da sezdirebilir. Aradığımız, istediğimiz, kitabı türüne, konusuna bakarak bir yere yerleştirebilmektir ki o yerin, o alanın gerektirebileceği özel okuma davranışını gösterelim.

Yapıntı alanı dışındaki kitapların en geniş çizgilerle ayrımı şöyle yapılabilir: Kuramsal kitaplar, kılgı ;(pratik) kitapları... Bir şeyin, bir sorunun temelini araştıran, ilkelerini araştıran kitaplarla, bir şeyin nasıl yapılması, bir sorunun nasıl çözülmesi gerektiğini öğreten kitaplar. Bu ayrım, elbette, oldukça kabadır; felsefe, tarih, bilim kitapları genel olarak kuramsal kitaplardan sayılır, ama elbette bunların içinde kuramsal olmayan, kılgı ile uğraşanları da vardır. Felsefe, özel durumlardan çok genel doğrular, hakikatlerle uğraşır ama gündelik bilgilerimizden yola çıktığı, genellikle söylenebilir. Bilim de genel doğrularla, hakikatlerle uğraşır, ancak yola çıkış noktası gündelik yaşantımızın ötesindedir. Tarih ise belli bir zamanda, belli bir yerde olup bitmiş bir şeyi, oluşmuş özel bir durumu anlatmağı iş edinir. Kitabın ne çeşit bir kitap olduğunu önceden kestirebilmek, kitabın değişik yöntemi karşısında okur olarak davranışımızı ayarlamamıza yardım eder.

Bundan sonra, kitabın *tümünün birliğini, bütünlüğünü bir, ya da birkaç cümle ile özetleyebilmek gerekir.* Ama bunun ardından da, bu *bütünün parçalarının, başlıca parçalarının biribirileriyle birleşerek bu bütünü nasıl oluşturduklarını, bu bütün içinde nasıl yer aldıklarını ortaya koyabilmek gerekir.* Bunlar biribirine bağlı iki iştir; kitabın yapısını görmemize, aydınlığa kavuşturmamıza yardım eder. Yazar, çatıyla, 'iskelet'le işe başlamış, o çatının arasını doldurmuş, kemikleri etle örtmüştür.

Okursa, bu dolgunun, bu etin altındaki çatıya, iskelete varacaktır.

Bu işte ustalaştıktan sonra kitapta bir bütünlüğü ortaya koyamıyor, biribirine bağlanışı yönünden parçaların bir ayrımını yapamıyorsanız, kitabın kötü çatılmış bir kitap olduğu rahatlıkla düşünülebilir.

Ancak, unutmayalım, yapıntı dışı bir metinde temel düşüncenin ne olduğunu bir süre okuduktan sonra anlasanız bile, yapıntı metinleri için böyle bir şey söylenemez. Onlar, ancak bir bütün olarak ele alınabilecek metinlerdir.

Bundan sonra, yazarın çözmek istediği sorunların neler olduğunu ortaya koymak gelir. Kabaca, bu sorunları şöyle düşünebiliriz: Bir şey, var mı? Ne çeşit bir şeydir bu? Neden vardır, varoluşunun nedeni ya da koşulları nelerdir? Ne gibi bir ereği olabilir? Varoluşunun sonuçları nelerdir? Temel özellikleri, ıraları nedir? Benzerleri ya da benzemezleriyle ilişkileri nedir? Nasıl bir davranışı vardır?... Bunlar, *kuramsal* sorular. Bir de kılgıya değgin sorular sorulabilir: Nasıl bir amaca yönelmeli? Bu amaca nasıl ulaşmalı? Neler, hangi sırayla yapılmalı? Doğrusu, ya da, daha iyisi nedir bu işlerin? Hangi koşullarda şunu yapmak bunu yapmaktan yeğdir?

Çözümsel okumanın ikinci evresinde, yazarın önem verdiği, belli, kaypaklıktan elden geldiğince uzak, tek anlamlı, *terim* değeri taşıyan sözcükleri ortaya koymak, bunları bağlam yoluyla –gerekirse özel terim sözlüklerinden de yararlanarak- anlamağa çalışmak gerekir.

Dilde sözcüklerin kaypak anlamlı olduğunu biliyoruz. Oysa iletişimin kurulabilmesi için sözcüğün anlamında yazarla okurun anlaşmaya varması, karşılıklı alışverişin kurulabilmesi gerekir. Dilbilgisi düzeyinde sözcüklerle uğraşılırken, mantık düzeyinde bunların anlamıyla, 'terim'lerle uğraşılır. Yorumlama da zaten bu iki evre içerisinde yapılır. (S K1, K2, K3, K S1, S2, S3.)

Önemli sözcüğü bulmakta size ipucu verecek şey, bir sözcüğün geçtiği yeri anlamakta güçlük çekmeniz. O zaman bileceksiniz ki bu sözcüğün anlamı gündelik bir anlam değildir. Ne türden bir kitap okuduğunuzu biliyorsanız o alanın 'teknik' sözcüklerini de göz önünde bulundurmanız daha kolay olacaktır. Ya o alandaki terimi bilirsiniz, sözcüğün terim olduğunu görürsünüz; ya da, terim olduğunu, size yabancı gelmesinden çıkarırsınız. Felsefede, birçok yazarın günlük dilden aldıkları bir sözcüğü teknik terim haline getirdiklerini göreceksiniz; kimi yazar bunu baştan haber verecektir ama kimi de bu işi haber vermeden yapacaktır. Kimi zamansa, başka yazarların belli bir sözcüğü ne anlamlarda kullandıklarını incelemesiyle, bu yazar, size, o sözcüğü ne denli önemsediğini anlatacaktır.

Bu sözcükleri bulduktan sonra da, bunların metnin tümü içerisinde tek anlamda mı, değişik anlamlarda mı kullanılmış olduğunu anlamağa sıra gelir. Her kezinde, bağlamdan yararlanmağa çalışacaksınız. Tanımlar, bu bakımdan yararlıdır. Verdiğiniz (ya da, verilen) anlamı, o sözcüğün her geçişinde sınayın. Bir sözcüğün bağlamı bir cümle, bir paragrafsa, bütün kullanımların bağlamı da metnin tümüdür. Ancak yerine oturmuş, belirsizlikten, kaypaklıktan kurtarılmış bir sözcük, *terim* sayılır. Bir yazarın önemli saydığı, özel olarak kul-

landığı sözcükler, o yazarın özel sözlüğünü oluşturur. Önemli anlamların listesi ise size o yazarın terimler sözlüğünü verecektir.

Terim bir tek sözcükle de gösterilmeyebilir. Bir sözcük öbeği de, kimi zaman bir terimin karşılığı olabilir.

Böyle şeylere dikkat etmek tanımlara, tanımlamalara, dilin çeşitli kullanılışlarına da dikkatinizi çekecek, ilginizi uyandıracaktır.

Yazarın sözcükleriyle terimlerini anladıktan sonra sıra, yazarın önermelerine gelir. Bu önermelerin, kişisel kanılar olmaktan öteye geçebilmesi için de birtakım akılyürütmelerle desteklenmesi gerekir. Yazarın önermelerini bulup öğrenmekle yetinemeyiz, *bunları kabul etme yolunda kanmamız gerektiğini* yazar *niye düşünüyor?* onu da anlamalıyız.

Kitabın yapısını ortaya koymağa çalışırken bütünden parçalara, oradan da daha küçük parçalara gidiyorduk. Ama yoruma gitmek istediğimiz zaman önce dil düzeyinde, dilbilgisi düzeyinde sözcüklerden yola çıkmamız, oradan mantık düzeyine, önermelere, akılyürütmelere varmamız gerekir: Gitgide karmaşıklaşan bir yoldan ilerlemek zorunda kalacağız böylelikle.

Önermeler bir bilgi ya da düşünceyi ortaya koyar. Bir sorunun yanıtıdır bunlar, bir bakıma. Birer bildirimdir bu önermeler. Bunlar bir cümle de olabilir, birkaç cümle de; buna karşılık bir cümle birden çok önerme taşıyabilir.

Bu evrede, önemli sözcükleri bulmanın karşılığı olan bir iş yapılacak, önemli cümleler aranacaktır, bun-

lardaki önermeler ortaya konacaktır. Bundan sonra da, bu önermelerin bağlantıları bulunarak akılyürütmeler ortaya konacaktır.

Yazar için her zaman öyle değilse bile, okur için, anlamakta biraz güçlük çektiği bir cümle, önemli cümledir. Buna dikkat etmeliyiz.

Yazar için önemli cümleler, akılyürütmelerinin dayandığı yargıları dile getiren cümlelerdir. Birtakım şeyleri evetliyor ya da değilliyor, bunu niye yaptığı yolunda da kanıt veriyor. Okur bunların karşısında bütün uyanıklığı ile çalışıp akılyürütmeyi kavrayabilmelidir.

Anlayamadığını anlamak, bunun farkına varmak, bu uyanıklığın başlıca belirtisi olacaktır.

Temel önermeler, kitabın temel akılyürütmeleri içerisinde olacaktır. İçlerinde de, genellikle, önemli bulunmuş olan terimler yer alacaktır.

Bu akılyürütmeler iki yönde de yapılabilir: Belgeleyici önermelerden sonuca gidilir, ya da sonuç verildikten sonra kanıtları getirilir.

Önemli olan, okurun, kendisini *ilgilendiren* cümle üzerinde değil, kendisini şaşırtan, *düşündüren* cümle üzerinde uzun uzun durmağı öğrenmesidir. Yazarın diline, dünyasına duyulan ilgiyle, düşüncelerine, akılyürütmelerine duyulan ilgi, ayrı ayrı şeylerdir.

Yazarın ortaya koyduğu bir düşünceyi anlayıp anlayamadığımızı gösterecek en iyi ölçütlerden biri, bu düşünceyi kendi sözcüklerimizle dile getirip getiremediğimizdir. (Yazarın sözcüklerini yinelemek, ancak, sözcükleri kaptığımızı gösterir, düşünceyi kavrayamamışızdır.) (Çeviride sık sık görülebilen bir durumdur

bu: Çeviri, sözcükleri belli kalıplar, belli yapılar içerisinde aktarmıştır; dil bakımından yanlış bir yapı ile karşılaşmazsınız, hatta çevirinin –ilk bakışta- kusursuz olduğunu bile sanabilirsiniz. Ama bu çeviri size bir şey anlatmamaktadır. Çünkü çeviren, sözcükten öteye gidememiş, arttaki anlamı anlamadığı için aktaramamıştır.)

Aynı şeyi ya da şeyleri değişik biçimlerde söyleyen yazarları anlamak, değişik şeyleri söylemediklerini bilmek de bu düzeyde bir *anlama*ya bağlıdır.

Kendi sözleriyle bir şeyi anlatabilmek, sözü edilene kendi görgüsünden, yaşantılarından ya da bilgilerinden yola çıkarak bir örnek, bir benzerlik, bir olası durum gösterebilmek... Anlamanın başlıca ölçütleridir bunlar.

Akılyürütmeleri ortaya koymak için paragraflar kimi zaman yararlı birimler olabilir ama, gerektiğinde, ayrı paragraflardan birer cümle alınarak o akılyürütmeyi oluşturan önermeler dizisi ortaya konabilir.

Kötü kurulmuş, gevşek dokulu bir kitap size bu akılyürütmeleri, sıçramalı, atlamalı bir biçimde verecek eksikler bırakacaktır. Buna karşılık birçok kitapta bu akılyürütmeleri derleyip toparlayan, özetleyen yerler, bölümler de bulabilirsiniz.

Akılyürütme karşısında, verilen sonucu desteklemek üzere kanıtları aramalı; önce kanıtlar veriliyorsa bunların bizi nereye götürdüğünü araştırmalıyız. Ayrıca, bu akılyürütmelerin tümdengelim türünden mi, tümevarım türünden mi olduğunu ayırt edebilmek yararlıdır. Yazar neyi kendiliğinden belli sayıyor, neyi doğru kabul ederek işe girişiyor, neyi kanıtlamağa çalışıyor, bunların da iyice görülebilmesi gerek.

Bundan sonra da, yazarın, ele aldığı sorunlara nasıl, ne yolda, ne ölçüde çözümler getirdiğini ortaya koyabilmemiz gerek.

Çözemediği sorunlar arasında, çözemediğini kendisinin de bildiği sorunlar hangileridir, bunu da görmeğe çalışmalıyız.

Bir Metnin Eleştirimi

Bir kitabı okumak, yazarıyla konuşmağa girişmek gibi bir şeydir demiştik. Yazar, söyleyeceğini söyledikten sonra sizin ne dediğinize sıra gelmiştir. Siz, şimdi, bu kitabı eleştirecek, yargınızı vereceksiniz.

Francis Bacon'un okurlara salık verdiği bir şey var: "Tersini söylemek için değil; söylenen her şeye inanmak, kanmak için değil; konuşmalarınıza yeni konular bulmak için değil, düşünüp tartmak için okumak gerekir."

Anlamadıkça eleştirmeğe kalkmamalı. Yazar, okurlarını aydınlatmak için işe girişmişse, başlangıçtaki üstün durumuna karşılık şimdi okurunu kendisiyle bir duruma, eşit duruma getirmiştir. Öğrenmeye en açık okur, en etkin, en eleştirici okur olacaktır.

Okuyun, metne kulak verin, anlayın; ondan sonra da sorumunuzu bilin, konumunuzu kararlaştırın.

Kendinize güvenerek, kesinlikle "anladım" diyebiliyorsanız, ancak o zaman "yazarın düşüncesine katılıyorum", "katılmıyorum" ya da "yargı vermiyorum" diyebilirsiniz.

Yargı vermemek de eleştirel bir konumdur, şu ya da bu yolda inandırılamadığınız anlamına gelir.

"Anlamadım" demek de bir eleştirel konumdur ama, ancak anlamak üzere elinizden geleni yaptıktan sonra bu anlamayışın sorumlusu diye kitabı görebilirsiniz, kimi durumda.

Anlamak konusunda şunun da belirtilmesi gerekir: Yalnız bir bölüm okuyorsanız, anlayabilmeniz için kitabın tümünü okumanız gerekebileceği gibi, aynı yazarın başka kitaplarını okumak da, anlamayı kolaylaştırmak üzere, gerekebilir.

Yazarın düşüncesine katılmıyorsanız, bunu kavga eder gibi değil, nedenlerini ortaya koyarak dile getirebilmelisiniz.

Bilgi, iletilebilir. Tartışma, öğrenmeye götürebilir. Dile bağlı anlaşmazlıklar giderilebileceği gibi, düşüncelere bağlı anlaşmazlıklarda da insanlar, tartışarak, biribirini etkileyebilir, düşüncelerini karşılıklı olarak değiştirebilirler. Kanılar dışında, bilgi sorunları her zaman (tartışma yoluyla) eleştirilip bir karara vardırılabilir. Kişisel oyla, 'düşünce'yle, kanıyla, yani desteklenmeyen yargılarla bilgiyi biribirinden ayırt etmenin yolu, eleştirel yargıların sebeplerini, nedenlerini, kanıtlarını belirtmek olacaktır.

Önce anlayacak, sonra, çekişmeye girişmeksizin, bilgi konusundaki anlaşmazlıkların çaresi bulunabileceğini düşünerek, yargılarınızı kanıtlayacaksınız.

Bir metni anlamak, her şeyden önce yazarla, dilin kullanımı açısından, düşüncelerin dile getirilişinde dilin kullanımı açısından, anlaşabilmek demektir. Ya-

zarın dediklerini iyice anlamışsanız da dile getirdiği düşüncelere katılmıyorsanız, yazarın birtakım yerlerde yanıldığını gösterebileceğinizi düşündüğünüzdendir.

İmdi, bir tartışmaya girişirken buna katmakta olduğunuz duyguların, duygusal davranışların farkında olabilmelisiniz. Kanıtlarınız, duygularınız olmasın. Önyargılarınızı bilmeli, karşı yanı dinleyebilmelisiniz, onu anlamağa çalışmalısınız. Bunu her zaman kusursuzca yapmak elbette kolay değildir. Ama anladığınız, gene de düşüncelerine katılmadığınız bir yazara şunları söyleyebilmeniz gerekir:

1- Bilgilerinizde eksiklik var;
2- Bilgilerinizde yanlışlık var;
3- Akılyürütmelerinizin tutarlı değil;
4- Çözümlemeniz tam değil.

Bunları söylerken de, dediklerinizi kanıtlayabilecek durumda olmalısınız.

"Eksiklik var" diyebilmek için o eksikliği hem bilmeniz gerekir, hem de yazarın metninde eksik olan o bilginin konu ile yakından ilişkili olduğunu söyleyebilmeniz gerekir. Eksik bilgiler, o çağın araştırma durumuna göre eksik olabilir; o çağdaki bilgilere oranla eksik olmadığı, ancak daha sonraki araştırmalar yardımıyla, eksik olduğu anlaşılmış olabilir. Bilimsel araştırmalar ilerledikçe, yeni bilgiler elde edilir, eski bilgilerde düzeltmeler yapılır, eski, unutulmuş birtakım bilgiler yeniden kazanılabilir. Felsefede durum bunun pek aynı olmamıştır diyebiliriz.

"Yanlışlık var" diyebilmek için de gene varılan sonucu etkileyebildiğini gösterecek yolda bir yanlışlığı belirtmeli, görüşümüzü kanıtlarla savunabilmeliyiz.

Mantıksal yanlışlık, ya çıkarılan sonucu öncüllerin zorunlu kılmaması durumudur, ya da biribirini tutmayan iki şeyi bir arada savunma durumudur. Bunlar da, temel çıkarımlarda söz konusu edilecek şeylerdir; yoksa ikincil önem taşıyan ayrıntılarda böyle bir mantıksal yanlış kitabın temelini etkileyemeyebilir.

Bu üç itirazda bulunamamışsanız, yazarın dediklerini kabul edememezlik edemezsiniz. Varılan sonuçları, olsa olsa, beğenmeyebilirsiniz. Aykırı düşünceden değil, aykırı duygu ya da önyargılardan söz edilebilir artık.

Kitabın tümünün yapısı üzerinde söylenebilecek şey, yani, çözümlemelerin eksik kaldığı yollu yargı, yazarın, yola çıkarken ortaya koyduğu sorunların tümünü çözmediği, ya da kullandığı gereci elden geldiğince iyi işlemediği, her olanağı yeterince görüp kullanmadığı durumda verilecek bir yargıdır.

Bu yargı, başarının sınırlı kaldığını anlatır; yazarla anlaşmamak, uyuşmamak durumunun dışında kalan, olsa olsa yargıya varmamağa götüren bir tutumdur söz konusu olan.

Geçerli, önemli ayırımlar ölçüsünde çözümlemenin tam, eksiksiz yapıldığı söylenebilir. Terimler de, bu ayırımlara karşılık olacaktır.

Çözümsel okumanın ilk evresinde *"Kitabın tümü ne üzerine, neden söz ediyor?"* sorusunun yanıtını veriyorduk; ikinci evresinde *"Ayrıntılara inilerek söylenen nedir? Nasıl söyleniyor?*; üçüncü evresinde ise *"Söylenenler doğru mu? Bunun anlamı, önemi ne?"* sorusunun yanıtını veriyorduk. Anlamı, önemi anlamakla, kafamıza bilgi, bilişi doldurmuş olmanın ötesine geçebiliriz. Bildirişimde yorumu bitirince, bir adım daha atmış oluruz bu soruyla.

Okumaya yardımcı olan şeylerin başında, görgü-deney gelir. Yapıntı ile felsefede günlük, *birçok* insanla paylaşageldiğimiz görgü-deney bize ışık tutar. Özel görgü-deeny ise, özellikle, bilimsel kitapların okunmasında yer tutar. Tarih okurken iki tür görgü-deney de gerekli olabilir. Görgümüze dayanarak okuduklarımıza benzer örnekler verebildiğimiz zaman, okuduklarımızı anladığımızı göstermiş oluruz.

Öbür kitaplar, öbür metinler de, her zaman bir yardımcı öğe olarak ortaya çıkar.

Okumalara yardımcı olan üçüncü bir kaynak da, yorumlarla özetlerdir. Böyle yardımcıların akıllıca, sınırlı ölçüler içerisinde kullanılması gerekir.

Yorumcular yanılabilir; yorumcular, söylenebilecek her şeyi söylememiş olabilirler; sizin anlayışınızı, yorumunuzu etkilemeleri, sınırlamaları tehlikesi her zaman vardır. Yorum, ancak kitabı okuduktan sonra okunursa, gerçekten yararlı olabilir, düşüncelerinizi zenginleştirebilir.

Özetler de, ancak okuduğunuz, üzerinde düşündüğünüz, bildiğiniz bir kitabın bellibaşlı noktalarını hatırlatmak bakımından size yararlı olabilir.

Danışma, başvurma kitapları, yani sözlüklerle ansiklopedilere gelince...

Bunlara başvurabilmek için önce, ne aradığınızı, ne bilmek istediğinizi, pek belirli bir biçimde olmasa da, bilmeniz, kestirmeniz gerekir. Aradığınızı nerede, nasıl bulabileceğinizi, bilmeniz gerekir. Dolayısıyla, bu çeşit kitapların türleri üzerine olduğu kadar, bunların nasıl düzenlenmiş olduğu üzerine, nasıl kullanılabilecekleri, nasıl kullanılmaları gerektiği üzerine de bilginiz olması gerekir.

Sözlükler, öteden beri, eğitim göz önünde tutularak hazırlanmıştır ama dilin düzenini, arılığını korumak amacını da gütmüştür. XIX. yüzyılda yeni bir sözlükçülük anlayışı ile çıkarılmağa başlanan sözlükler, kullanımın *kurallarını* göstermekten vazgeçerek, *her türlü* kullanımı her türlü yazılı kaynaktan yararlanarak ortaya koyacaktı. Ancak, unutulmaması gereken şeyler var: Kavramların en iyi, en eksiksiz tanımı, betimi, çözümlemesi, sözlüklerde bulunmayabilir. Sözlük tanımlarına bakarak felsefe tartışmaları yapmak yersiz bir şey olur. Sözlük ezberlemek de, yapılacak en iyi iş değildir. Sözcüklerin çeşitli nitelikleri üzerine bilgi verecektir sözlükler, o kadar.

Ansiklopediler, çeşitli düzenlere göre hazırlanmış olabilir. Bu bakımdan, kullanılmaları da değişik davranışlar gerektirebilir.

//Abece sırası, konu öbekleri düzeni, dizinin kullanılması...//

Sözlük, sözcükleri ele alan bir kitaptı, ansiklopedi de olgular üzerinde duran bir kitaptır.

Olgu, bir önerme ile dile getirilir.

Bu olgular, kişisel kanılar değildir, *genellikle* kabul edilen 'doğru' önermelerdir.

Olguları dile getiren önermeler ya tek tek bilgi 'birimleri'dir, ya da genellikle tartışılmayan genellemelerdir ama her iki halde gerçekliği yansıtırlar. Gerçekliği yansıtan bir açıklama da, ancak doğru olduğu yollu genel bir kabul gördükten sonra 'olgu' haline gelir. Ne ki, bir ansiklopedide, *artık* doğruluğu kabul edilmeyen bir kuramın, bir açıklamanın da ilişkili maddede anlatıldığını görebiliriz. Olgular, ayrıca, bir ölçüde, uylaşımsaldır, bir de, kültürce belirlenmiştir.

Hakikat, değişmez; 'gerçeklik' de bir anlamda değişmeyebilir ama gerçeklik durumları diyebileceğimiz, belli bir zaman, belli bir yere bağlı durumlar değişebilir; bir zamanlar doğru diye kabul edilen bir şey artık öyle görülmez olur, daha ince, daha kesin bilimsel araştırmalar yardımıyla bilim alanındaki olguları dile getiren önermelerde böyle değişmeler görülebilir. Ayrıca, kültürün belirlediği bakış biçimleri, gerçekliği tasarlama biçimleri, kimi olguların dile getirilişinde büyük ayrımlar yaratabilir.

Bundan sonra, değişik türdeki metinlerin okunmasında göz önünde tutulması, uyulması gereken birtakım ana kurallar üzerinde kısaca duracağız.

Kitapları kuramsal- kılgıya dönük diye ayırmıştık başlangıçta. Kuramsal kitaplar da, tarih, bilim, matematik, felsefe diye kendi aralarında bir daha bölümlenebiliyordu.

Önce, kılgıya dönük kitaplar üzerinde duralım.

Bunlar, genellikle, birtakım kurallar, yollar, genel yöntemler gösterir; bir şeyin nasıl yapılabileceğini, yapılması gerektiğini, bundan neler elde edilebileceğini anlatır. Kimi kitap ise, bunların ötesinde, bu kural, ilke, yöntem ya da yolların dayandığı genel ilkeleri, kuramsal temeli de açıklar.

Kılgı kitapları, ele aldıkları alanlardaki sorunları hiçbir zaman kesinlikle çözemez, olsa olsa genel bir yol gösterebilir, her okurun bu genel kuralı, yolu, kendi özel durumuna, somut durumuna uygulayabilmesi gerekir. İş, size kalacaktır. Dolayısıyla, bu kitaplardaki düşünceye katılıp katılmamanız, o işi yapmak isteyip istemediğinize, o kuralların hangi erek, hangi amaç göz önünde tutularak ortaya konmuş olduğuna bağlıdır. Amaca ilgi duymuyor,

ya da, ereğe katılmıyorsanız, yolların, yöntemlerin ilginç olabilmesi dışında, kitap sizin için yararsız, ya da, yanlış olacaktır.

Bir işi yaptırmağa yönelmiş bir yazının okuru inandırmağa, kandırmağa çalışacağı düşünülürse, içinde propaganda payının, duygusal yükü yüksek sözcüklerin karşısında kanağan davranmamak gerekecektir. Ancak, kanmayacağım diye de her şeye kulak tıkayacaksanız, o kitabı hiç okumamanız daha kestirme bir çözüm olabilir. Böyle kitapları -hiç değilse böyle kitapların bir bölüğünü- okurken, yazarın kişiliği, çağı, dünyası üzerine birtakım bilgiler edinmiş olursanız hem daha iyi anlamanıza yarar bu bilgiler, hem de gereksiz suçlamalardan kaçınmanızı sağlayabilir.

Bir kılgılı kitabın kendisine seslenip seslenmediğine karar verdikten sonra, okur, yazarın yapılmasını istediği şeyi, varılmasını önerdiği amacı doğru bulur, salık verdiği yolları da kendisine, düşüncelerine uygun görüyorsa, kitaba uyarak davranışını ayarlaması ya da değiştirmesi, gerekli, mantıksal bir sonuç gibi gözükür. Gene de, birçok durumda, bu davranış değişikliği ya da ayarlanışını başkasının yerine getirmesini, yapmasını bekler, alışkılarımızı değiştirmeyiz ya, bu, ruhsal bir sorundur. Gene de unutmamalı, bu ruhsal sorun, okumamızın yararlı oluş derecesini etkiler.

İnsanların çokça okuduğu bir öbek kitap da, yapıntı alanına giren kitaplardır. Bunlardan, daha çok, hoşlanma ya da hoşlanmama biçiminde "yararlanılır" Ancak, bu hoşlanmanın, ya da, hoşlanmamanın, nedenlerini açıklamak pek çok kimseye güç gelir.

İmgeleme dayalı, düş gücüne dayalı edebiyatı okurken dikkat edilmesi gereken birtakım önemli noktalar var.

Bu alana giren metinler, başka kitaplardan, serilmeyici metinlerden, yöneldikleri amaç bakımından ayrılır: Öbürleri bilgi aktarmağı amaçlarken, bu metinler bir yaşantıyı iletir. Öbürlerinin aktardığı bilgiler, okurun yaşantıları, görgüleri üzerinedir; bu yaşantılar, bu görgü, edinilmiş olabilir ya da edinilebilecek çeşitten olabilir. Yapıntı metinlerinin ilettiği görgüyü, yaşantıyı ise ancak o kitabı *okumakla* edinebilir okurlar. Bu metinler, *daha çok*, okurun imgeleme gücüne dayalıdır. Bundan ötürü de okurun, bir anlamda, kendini sıkmadan, kasmadan, geri çekmeden bu metnin etkisine kendini bırakması gerekir.

Düş, düşleme, insanın yaşamında son derece önemli bir yer tutar. //-- Uyku deneyleri, düş gördürmeme deneyleri, v.b.--// Dış gerçeklik yanında iç gerçekliğin gücünü bilip tanımak gerek.

Yapıntı karşısında daha az etkin bir okur olmamız söz konusu değil, ancak, kendimizi bir akışa, bir hıza bırakarak etkin olmamızdır söz konusu olan. (Araba sürme benzetmesi ??)

Serimleyici metinlerle yapıntı metinlerin arasında bir başka ayrım da, dilin kullanılmasında kendini gösterir. Serimleyici metinler, sözcüklerdeki kaypaklığı elden geldiğince ortadan kaldırmağa çalışır, her şeyi elden geldiğince açık, seçik, kesin bir biçimde dile getirmeğe çalışırken, yapıntı metinleri bu kaypaklıktan yararlanır, elden geldiğince çok anlama, anlam katına ulaşmağa çalışır. Benzetmeler, eğretilemeler, çeşitli düzeylerde etkili olabilecek deyiş biçimleridir bunların dilini oluşturan.

Bunlarda terimler, önermeler, akılyürütmeler aranmaz.

Yapıntı, yansıttığı yaşantıyla bize dolaylı bilgi verebilir, yaşantının, görgünün yorumu işini serilmeyici metinler üstlenir. [Eleştiri v.b. üzerine.]

Yapıntıyı, bilgi aktarımına uyguladığımız hakikat, tutarlık gibi ölçütlere vurarak da eleştiremeyiz. Yapıntıda 'hakikat', gerçekleşebilme, gerçeklik duygusu verme, inanılırlık gibi biçimlerde karşımıza çıkar; ancak bu 'hakikat' biçimlerini de çok çeşitli düzeylerde ele alabilmeli, düşünebilmeliyiz. Yazarın bize kabul ettirdiği, bizim de, karşı koymadan kabul ettiğimiz bir dünyada *olabilen, olabilecek* şeylerdir söz konusu olan. Hazır görgümüze dayanarak yazarın dediklerine katılıp katılmamak durumunda değilizdir.

Yapıntı metinleri de, türüne göre bölümlenebilir, bir yere yerleştirilebilir, o bölümün özellikleri göz önünde tutularak okunabilir.

Yapıtın bütünlüğünü, birliğini, olanın bitenin çizgisini izleyerek ortaya koyabilmeli. (Ancak, yeni araştırmaların, yeni deneysel metinlerin özellikleriyle daha eski metinlerin özelliklerini biribirine karıştırmamalı, birini ötekinin ölçütü olarak görmeğe kalkışmak gibi bir yanılgıya da düşmemeli. Bu "olan biten çizgisi" pek değişik biçimlerde çizilebilir.)

Sonra, bu bütünün parçalarını, bu parçaların biribirileriyle ilişkilerini görüp ortaya koyabilmeli. //--Zaman sırası, kişiler, 'olay' Serim/Doruk/Çözüm (sonrası)... 'Mozayik' yöntemi// Bu parçaların hiçbir zaman bağımsız olamayacağını, birini alıp ötekini bırakamayacağımızı bilmeliyiz.// --Sırayı 'karıştırarak' okuma yolunda deneyler. Beklenen değişik 'algı-etkilenme'ler üzerine--//

Yapıntının öğeleri, olaylar, kişiler, oluntular, eylemler,

düşünceler, konuşmalardır. Bunlar iyice anlaşılmadıkça, okuduğumuzu anlamamız söz konusu olamaz.

Bunların bir arada oluşturduğu yapıntı dünyasını tanımamız, 'içinde dolaşabilmemiz' gerekir; bu dünyada yaşananları izleyebilmemiz gerekir.

Bunu başarırsak, yazarın bize yaşatmak istediğini yaşayabilmişsek, eleştiriye geçebiliriz.

Eleştirilecek olan, 'veriler' değil, yazarın bu verilerle *ne* yaptığıdır.

Beğenip beğenmemek size kalmıştır ama niye beğendiğinizi, ya da, beğenmediğinizi bilmek, anlatabilmek zorundasınızdır.

Okuduğumuz bizi doyuruyorsa "Önemi ne?" sorusunu sorduğumuzda, "Peki, bundan nasıl bir sonuç çıkar?" diye düşündüğümüzde, kılgılı bir kitaptan kendimize yeni bir eylem kuralı çıkarabilir, kuramsal bir kitaptan, düşüncelerimizde küçük ya da büyük değişikliklere yol açan bilgilere varabiliriz. Ama yapıntının böyle "eylem"e götürmesi gerekmez. Yapıntı, sınırları içerisinde kalır genellikle.

Bir öyküyü, bir anlatıyı oyalanmadan okuyabilmemiz, en iyisi. Okumanın akışını ne kadar az kesersek o denli iyi olur. Böylelikle hem anlatıyı bir bütün olarak kavramamız kolaylaşır, dünyayı, kişileri, devimi daha iyi seçeriz, hem de önemli yerleri, ayrıntıları, bağları gördükten sonra bunların bütün içindeki yerini daha iyi çözümleyebilmek için geriye dönmemiz daha verimli olur. İkinci bir yol olarak: Tadını çıkara çıkara okumak, kimi metnin bizi zorladığı bir şeydir ama bütünü gözden yitirmemek, metni daha önce tanımış olmak, bu tadı daha da artırır.

Oyun okurken metnin ötesinde bir yönetmen olarak düşünebilmeliyiz. Hem durumu, hem metni daha iyi anlamamıza yol açar bu.

(Eskiçağ tragedyalarının nasıl sahneye konabileceği, konmuş olduğu, geniş bilgi gerektiren bir konudur ama tragedya metnini nasıl okuduğumuz, nasıl yorumladığımız, son derece önemlidir.)

Şiiri de, önce hızlıca, durmaksızın okumak, sonra yavaş yavaş, incelemeğe geçmek, genellikle her şiirde varolan 'çatışma'yı görmek, bunun ne yoldan dile getirilmekte olduğunu inceden inceye ele almak, iyi bir yoldur.

Tarih okurken, birtakım olguların sıralanması, belli bir açıdan bu olgulara bakıldığı, yorum yapıldığı unutulmamalı. İşin olgu yanı yanısıra, öykü yanı da var. Elden geldiğince, aynı dönem, aynı konu üzerinde yazılmış başka tarihler de okumalıyız. Böylelikle tek yanlılıktan, tek yanlılığın tehlikelerinden kendimizi biraz korumuş oluruz. Tarih okurken yalnız geçmişi öğrenmediğimizi, bugünü, belki de yarını aydınlatacak bilgiler edindiğimizi unutmamalıyız.

Yaşamöyküleri, art arda yazıla yazıla kesin, son biçimine giren bir yaşamöyküsü ortaya çıkmadıkça, yan tutma payı çokça olabilecek kitaplardır. Bunu göz önünde bulundurmak iyidir. Özyaşamöyküleri ise edebiyat değeri taşıyabilir ama herhalde geniş ölçüde tek yanlıdır. Ne ki, bu tek yan, kimi zaman çok aydınlatıcı da olabilir.

Günümüz olayları üzerine yazılan bir kitapta ise yazarın kim olduğu sorusu, önceki kitaplarda olduğundan çok daha büyük önem taşıyabilir. Bu yazar neyi kanıtlamak

ister? Kimleri inandırmak ister? Belli bir özel bilgiyi okurunda var sayıyor mu? Kullandığı özel dil nedir? Sözünü ettiği konuyu gerçekten iyi biliyor mu? Bu sorularla yazarı sınamalı, kendimizi uyarmalı, ya da, 'korumalı'yız.

Bilim ya da matematik alanındaki klasik kitapları da okumak gerekebilir. Hiç değilse bunlardan birkaçını okumanın iyi olacağı, baştan söylenebilir.

Bunları okumağa başlarken, ilk işimiz bilgin-yazarın neleri daha baştan 'öyle' diye kabul ettiğini, neleriyse akılyürütmelere dayanarak ortaya koyduğunu iyice ayırabilmektir. Bilgin birtakım ön-düşünceler, ön-inançlar ya da yan tutmalardan yola çıktığını, genellikle, açıkça belirtir. Bilimsel kitaplarda akılyürütme, genellikle tümevarımsaldır. Bu da, birtakım verilere, kanıtlara dayanacağına göre, bunları anlamak için (laboratuar deneyi, müze, aygıt kullanma gibi yollara ulaşıp ulaşamayacağımız sorunundan ötürü) birtakım güçlükler çekebiliriz. Bir başka güçlük de, genellikle insanlara güç görünen matematikle ilişkilidir. Oysa bu kesin, açık dil, hem bu niteliğinden ötürü bilginlerce yeğlenen bir dile getirme aracıdır, hem de sanıldığından çok daha 'anlaşılır' bir dildir, yeter ki biraz ilgi gösterile, biraz uğraşıla...

Felsefe okumağa gelince...

Felsefe, her şeyden önce, çok yalın, çok temel birtakım sorular sormaktır. Bu soruları anlamak kolaydır, ortaya koymak kolaydır ya, yanıtını vermek çok güçtür.

Felsefe, kabaca söylendikte, ya kuramsal sorunlarla,

neyin ne olduğu ile uğraşır, ya da, birtakım sorunları kural koyucu bir biçimde inceler. Bu iki alan içerisinde de, sorulan soruların çeşidi, türü, felsefenin hangi alt-alanlarıyla uğraşıldığını gösterir: Bilgi felsefesi mi, metafizik mi, ehtik mi, devlet felsefesi mi? ... gibi.

Varolan, olan, olup bitenler, ya da, insanın yapıp araması gerekenler üzerine sorulan sorulara ilk düzeyde sorular diye bakarsak, bu sorular üzerine sorulabilecek soruları, ilk düzeydeki soruları sorarken düşüncemizin içeriği ya da bunları dile getirme yolları üzerine sorulabilecek soruları da ikinci düzeydeki sorular diye görürüz. Çağdaş filozofların pek çoğu bu ikinci düzeydeki sorularla uğraşmaktadır; ilk düzeydeki sorulara felsefenin karşılık bulamayacağı görüşü oldukça yaygındır. Bundan ötürü de, bu filozofları okumak, felsefeye ilgi duyan ama felsefe eğitimi görmemiş olanlar için epey güç olabilmektedir. Bu güçlüğü göstermek, bu yazıları okumaktan vazgeçmek yolunda herhangi bir bahane yaratmak anlamına gelmemelidir. Okurların kendilerini kolay anlamasını ister gibi görünen klasik filozofların birçoğu için, özellikle kolay anlaşılır yazılar yazmışlardır, denemez. Olsa olsa, özel anlamlar vererek günlük dili kullanan filozoflar ile, terimlerin, özel anlamlı sözcüklerle deyimlerin bolluğundan, inceltile inceltile, ancak bu konulara çok yakın okurların anlayabileceği izlenimini veren ayırımların, ayrıntıların bolluğundan ötürü günlük dille ilişkisi epey kopmuş metinler arasında bir ayırım gözetilebilir.

Filozofların başlıca özelliği, düşünmüş olmaları, başkalarından daha iyi düşünmüş olmaları... Ama sorduk-

ları her soru, belki, bir felsefe sorusu olmamıştır. Bunun, kendileri de farkına varmamıştır zaman zaman. Kimi soru, sonraları, bilim alanı içerisinde yanıtını bulmuştur. Ama bizim ilgileneceğimiz sorular, felsefe soruları olacaktır. Bunlar da, ancak düşünerek, ölçünerek karşılığı aranabilecek sorulardır.

Felsefe etkinliğinin yolu, düşünmektir ama bu düşünüşün dile getirilmesi, yazı haline getirilmesi işinde filozofların seçtiği yollar, deyiş biçimleri değişik olmuştur. En eski yol, felsefe söyleşimi –diyalog- yoludur. Bir konuşma, bir söyleşme biçimi içerisinde sorular sorulup karşılıklar aranır, yavaş yavaş ilerlenerek "işin doğrusu"na varılır. Bu biçimi yaratan Platon, aynı zamanda, daha sonra işlenecek soruların en önemlilerini ortaya koymuştur.

İkinci biçim, felsefi inceleme, ya da deneme. Aristoteles'in düşüncesi bize bu biçimde ulaşmıştır. Sonraları bu incelemelerin daha tam, daha güzel kurulmuş, tek elden çıkmış biçimleri görülecektir. Ama bunlarla söyleşim biçimi arasında, itirazların, karşı görüşlerin hesaba katılıp ortaya konması bakımından bir benzerlik; buna karşılık, söyleşimin dramatik öğesinin bulunmayışı bakımından da bir ayrılık görülür.

Bir başka yazı biçimi de, İtirazların Karşılanışı temeline dayalıdır. Ortaçağda geliştirilen, en yetkin biçimini de Aquino'lu Thomas'ın *Summa Theologica*'sında bulan bu yazılarda sorunlar ortaya atılır, yanlış görüşler kanıtlarıyla birlikte ortaya konur, bunlara karşı bir yetkeli metin çıkarılır (genellikle kutsal kitaplardan yapılmış bir alıntıdır bu) ardından da filozof görüşünü açıklar. Ortaçağ uygarlığında düşüncelerin açıkta, kalabalık içerisinde savunulması,

savunulabilecek güçte olması gerekiyordu. Düşünürler, görüşlerini bu yoldan giderek savunmak isterlerdi.

Onyedinci yüzyılda Descartes ile Spinoza'nın felsefeyi matematik örneğinden yola çıkarak bir matematiksel dizge, bir geometri dizgesi içerisinde yürütmek istediklerini görürüz. (Aynı çağda Galileo Galilei de, bilimsel bir yapıtı söyleşim biçiminde yazmağa kalkacaktı.) Seçtikleri biçimin, istediklerini tümüyle iletmekte bu yazarları başarısızlığa götürdüğünü düşünenler az değildir.

Bunlar ölçüsünde önemli sayılmayabilecek bir başka felsefi yazı biçimi de, 'özdeyiş'li (*aphorismos*lu) deyiştir. Belki de Doğu bilgeliğinin Batılı filozofları etkileyişini görebiliriz bu biçimde. Düşünce kopuk, küçük parçalar halinde iletilir bu yazılarda. Aradaki bağı bulup ortaya çıkarmak, kurmak, söylenenin ötesine varmak, okura düşer. Deyiş oldukça şiirseldir ama kesin, sağlam bir felsefi yapı yoktur bu yazılarda.

Bir felsefe metni okurken elbette ilk işimiz, bir metnin hangi soru ya da sorulara karşılık vermek istediğini anlamaktır. Ne ki bu sorular her zaman açıkça ortaya konmuş olmayabilir, bir ölçüde örtük, (*implicite*) olabilir. Yazar bu sorulara nasıl karşılıklar verecektir? Bu da, yazarın ana ilkelerine, dile getirmese bile baştan kabul ettiği temel birtakım ilkelere bağlı bir şeydir. Bu ana ilkeler de, açıkça ortaya konmuş olabilir, ya da, gizlemek, düşünceyi açıklığa kavuşturmamak gibi bir niyet beslemeksizin, ancak metin üzerinde düşünülerek ortaya konabilecek biçimde örtük olabilir. Bir yazar, kitaplarından birinde açıkça dile getirdiği temel ilkeyi, bir başka kitabında, zaten biliniyor sayabilir, bir daha açıklamayabilir.

Bu temel ilkeyi bulduktan sonra bu filozofun bütün yazılarında buna uyup uymadığını araştırmak da isteyebiliriz. Bir tutarsızlıkla karşılaştığımızda ise hangi düşünceler takımının sözü edilmiş ilkelerden çıkarsanabileceğini araştırır, ya da, herhangi bir düşünce öbeğinin geçerli olup olmadığına karar veririz, okur olarak.

Felsefe sorununun niteliği, betimleme değil, açıklama amaçlamasıdır. Olgular, görüngüler arasındaki bağları göstermekle yetinmez, felsefe; bu betim işini bilim yapar; felsefenin istediği, temel, sonul nedenleri, koşulları açıklamağa çalışmaktır. İnandırıcılığı da, çözümlemelerinin, akılyürütmelerinin inandırıcılığına bağlıdır. Dolayısıyla okur, terimleri, önermeleri, akılyürütmeleri görüp bulmak, izlemek zorundadır. İlkeleri görmeli, filozofun neleri kabul etmiş olmamızı beklediğini, neleri apaçık, besbelli saydığını anlamalıyız. Önyargılarımıza uymuyorsa bile bu noktaları kabul edip nereye vardırdıklarını anlamağa çalışmalıyız. Kendi önyargılarımızın farkına vardığımız ölçüde başkalarının önyargılarını seçmekte başarı gösterebiliriz. Okur olarak yapmamız gereken –bilebileceğimiz, herkesin yaşamış olabileceği bir şeyden yola çıkıldığını kabul ederek söylüyoruz- düşünmekten başka bir şey değil.

Aynı soruyu ele almış başka büyük filozofların dediklerini de okumak, size düşüncelerinizde, sonunda varacağınız yargıda, elbette yardımcı olacaktır. Filozoflar arasındaki düşünce ayrılıkları sürekliyse, bu, çözülememiş, belki de çözülemeyecek bir sorunun varlığının belirtisi olabilir. Okurun bu büyük 'çözülmezler'i bilmesi, anlaması iyi bir şeydir. Ayrıca, bu düşünce ayrılıkları sizi çok kaygılandırmamalı; siz, kendi çözümünüzü, kendi yanıtınızı geti-

rebiliyor musunuz? Bu çözümü, yanıtı, sağlam kanıtlara, akılyürütmelere dayandırabiliyor musunuz? Önemli olan bu...

Bu noktada şunu da eklemek gerekli olabilir: İnak (dogma) konusu olan metinlerin okunmasında inağa uygun düşünceler dışına çıkmama durumunda olanlar, çözemedikleri belli noktalarda bu inağın "resmi yorumcuları"na, şerh yazarlarına başvurmak, "doğru inancın" gereğini onların yardımıyla yerine getirmek zorunda kalabilirler. Ancak bu, felsefeyi felsefece okumanın dışında kalacak bir tutum olsa gerek.

Toplum bilimlerinin okunması, değişik türden sorunlarla karşı karşıya getirir bizi.

Toplumsal bilim, ya da toplum bilimleri alanı bugün pek yaygındır; gazetecilikte bu bilimlerin kavramları, terimleri kullanılır, yapıntı edebiyatında toplum bilimleriyle ilişkili ürünler ortaya konur, toplumsal eleştiri denebilecek birçok kitap gene bu alandan yararlanır; toplumun çeşitli gündelik sorunlarıyla uğraşan uzmanlar çözümler arar, yazılar, raporlar hazırlar; toplum bilimleri gitgide artan sayıda öğrencinin ilgisini çeker.

Gerçekte, bu alana giren çeşitli bilimler var; toplumbilim, iktisat, siyasal bilimler, insanbilim gibi... Ama bunların yanında birtakım başka bilim alanları da, en azından bir yanlarıyla bu alana girerler ya da bu alanla bir sınır komşuluğu kurarlar.

Günlük yaşayışımıza birçok kavramı, birçok terimi girmiş olan bu bilimlerle ilişkili metinler okumak, bildiğimiz bir alandaymışız sanısına kapıldığımız için kolay gözükebilir ya, gene bu kavramların kaypaklaşması, terimlerin yersiz kullanılışından ötürü yaratılan karışıklık, anlama güçlüğünü artırabilir. Üstelik bu alan, birçok öğenin karışımından oluşmaktadır. Bu durumda elimize aldığımız kitabın ne tür bir kitap olduğuna karar vermek ne denli güçse, o denli yararlıdır da. Terimlerin kaypaklıktan kurtulamaması hali, oldukça sık karşımıza çıkar. Bu da başka bir güçlüktür. Son soruyu sorduğumuzda, "Önemi ne bunların? Benim bakımımdan önemi ne?" dediğimizde, yazarın yaklaşımı ile vardığı sonuçlar karşısında, önyargılarımızın etkisiyle "yazarın vardığı sonuçlarda kusur yok ama gene de bu dediklerine katılmam" diye karara vardığımız bir alandır bu.

Bu alanda okumalarımız, genellikle, bir yazar ya da bir kitap üzerinde durmaktan çok, bir konu ya da bir sorun üzerinde durmak biçimini alır. Bundan ötürü de çözümsel okumadan çok konu-birlik okumalar alanına girer.

Bundan sonra, bu konu-birlik okuma üzerinde duracağız.

Konu-birlik okumayı, "bir konu üzerine iki ya da daha çok kitap okumak" diye tanımlamak kolaydır ama *bir konu*nun ne olduğunu biraz olsun anlatmağa çalışmak pek güçtür. Genel bir konuyu ele alıp sınırladıkça, neler okumamız gerekeceği biraz daha aydınlığa kavuşabilir ya, konumuzu sınırlamak üzere okumamız gerekebilecek kitaplar hem çok olabilir, hem de, konunun incelememizin dışında bırakmağa karar vereceğimiz yanlarıyla ilişkili ol-

duğunu görürsek, bütün bu okuduklarımızın boşa gitmesi de söz konusu olabilir.

İşte, gözden geçirici okumanın yararını burada görürüz.

Belli bir konuda, kitaplığın fişlerine bakarak, bilenlere danışarak hazırladığınız kaynakçadaki *bütün* kitapları bu okumayla tararsanız, hangi kitapları çözümsel okumaya değer göreceğinizi anlarsınız, (bu kitapların sayısı herhalde pek az olacaktır). Bu arada, konunuzun sınırlarını da biraz çizersiniz. Böylece kaynakçanız da kısalmış olur. Aynı zamanda, hangi kitapları hızla gözden geçirmekle yetinebileceğiniz, hangilerinde önemli bir iki nokta bulabileceğiniz de ortaya çıkar. Böylelikle, okunacak kaynakların sınırı çizildikten sonra konu-birlik okumaya başlayabilirsiniz. Çözümsel okumanın amacı tek kitabı anlamaktır. Konu-birlik okumanın amacı ise pek başkadır. Okuduğunuz kitap, ya da, kitaplar değil, sizin güttüğünüz amaçtır bu okumada önde gelen; sizin amacınızın gereğini yerine getirmektir.

Dolayısıyla kitapları hızla tarayarak konunuzla ilişkili yerlerini saptamağa çalışırsınız.

Elbette, ele ilk alınan kitapları okurken konunuzun sınırlarını kesinlikle çizmemiş durumdasınızdır. Ama kitapları okuyup konunuzun sınırlarını daha belirgin hale getirdikçe, bu kitapların konuyla ilişkili yerlerini de daha kolay saptayabilir, tarama ile yer bulma işini bir arada yürütebilecek duruma gelebilirsiniz.

İmdi, kitabın kendisini anlamaktan çok sizi ilgilendirecek yerini bulup yararlanmak işi bir bakıma savunulabilir. Kitabın yazarı size gereken bir bilgiyi belki de size yararlı olma niyetini beslemeden de vermiştir. Buna karşılık belli

bir yerin, kitabın tümünü bilmeden, kitabın tümü içerisindeki yerini anlamadan kullanılması, birtakım durumlarda yorum yanlışlıklarına yol açabilir. Bunu da göz önünde tutmak gerek. Bir kitaptan, en azından düzenli olarak onu taramadıkça, işinize yarayan bir yeri alarak yararlanmanız pek yararlı olmayabilir işin sonunda.

Bundan sonra, çeşitli yazarların belki değişik biçimlerde kullandıkları birtakım sözcükler, hatta terimler arasında bir birlik yaratmak üzere uğraşmak size düşer. Bu birliği yaratabilirseniz, bir anlamda yazarların dilini değil, kendi dilinizi kullanırsanız, bunların hepsiyle bir anlaşma düzeyine ulaşırsınız. Aynı şeyleri başka biçimlerde dile getirmiş yazarların dediklerini anlamak için, belki de kendimiz daha değişik terimler kullanmak isteyeceğimiz için, kendimizce bir 'ortak dil' kurarız. (Ayrıca, okuduğumuz kitapların değişik dillerde, bizim yazacağımız metnin kendi dilimizde olacağını düşünmek, bu gereksinimi daha belirgin kılabilir.)

Terimleri kendimizce kararlaştırdıktan sonra önermeleri de kendimiz ortaya koymalıyız. Sorduğumuz sorulara her yazarın –açık ya da örtük- verdiği yanıtları arar, art arda dizeriz. Ancak, yanıt açık değilse, yazarın demediğini demiş gibi göstermek de doğru olmaz; bu konuda dikkat etmemiz gerekir. Şu da var: Sorularımızı herkesin aynı yolda yanıtlamasını bekleyemeyiz. Öyle olsaydı sorun zaten ağız birliğiyle çözülmüş olurdu.

Bundan sonra da sorunun, tartışılan sorunun, ortaya konması gerekir. Bir soruyu bir türlü yanıtlayan yazarlarla öbür türlü yanıtlayan yazarlar arasındaki tartışmadır bu. Elbette, yalnız iki türlü yanıt varsa iş daha kolaydır. Ama değişik yanıtlar varsa bunların bir düzene sokulması gerekir. Soruyu aynı biçimde anlayıp, ele alıp, karşıt ya da

çelişik yanıtlar veren yazarlar, bunların yanında da soruyu değişik biçimlerde anlayan ya da konu üzerine değişik görüşler taşıyan yazarlar olacaktır. Bu yanıtları düzene sokmak için soruyu, belki yazarlardan hiçbirinin açıkça seçmediği bir biçimde ortaya koymak gerekebilir. Konu-birlik okuyan kimse bu değişik yanıtları elden geldiğince düzenli bir biçimde ortaya koyabilmeli.

Daha sonra da tartışmanın çözümlemesi yapılmalıdır. Bu değişik yanıtlardan, şunun ya da bunun doğruluğundan çok, hakikati bu çatışmanın tartışımında bulabiliriz. Bunu göz önüne sereriz, kurduğumuz düzenin kitaplardan bulduğumuz kanıtlarını belirtiriz. O zaman, sorunun tartışımını anlamış oluruz.

Bu işi iyi yapmışsak, bundan sonraki çalışmalara da yararlı bir kapı açmış olabiliriz; bu çalışmamızla sorunun bütün yönleri ortaya çıkmış olabilir.

Konu-birlik okumanın amacı, sorulara kesin yanıtlar bulmak, sorunu kesinlikle çözmek değildir, ille de... Ama değişik bir yaklaşım her zaman yararlı olabilir. Konu-birlik okumada her yanı, her görüşü görüp göstermek –gerçekleşmesi belki de düşünülemeyecek bir şey olsa da- gerekir. Bunu yaparken de elden geldiğince yan tutmamak yerinde bir davranış olur. Yan tutmamak da, yalnız, çatışan görüşlerden biri üzerine açık bir yargıda bulunmamakla gerçekleştirilemez. Yan tutma, görüşlerin özetlenmesinde, vurgu ya da vurgusuzlukta, sorulara getirilen yanıtların sıralanmasında bile ortaya çıkabilir. Nitekim kendi düşüncemizi belirtmemek, ya da bir düşünceyi eleştirmemek biçiminde belirecek bir yan-tutmamadan çok, söz konusu edilen,

serilmediğimiz değişik görüşlerde yan tutmanın etkisiyle çarpıtmalara yol açmaktadır. Bunun en güvenli yolu, sık sık, sözü edilen metinlere gönderilerde bulunmak ya da o metinlere başvurmaktır. Alıntıları, elden geldiğince, yazarın kendi dilinde yapmak da, gerekli bir iştir.

Gerçi kuramsal açıdan bakıldıkta, değişik terimleri 'yansız' terimlere indirgemek, değişik çağlarda yaşayıp değişik kişilikleriyle birtakım kitaplar yazmış kimseleri kendi çağımızın, kendi kişiliğimizin çizgisine indirgemek, pek ters bir iş yapmaktır. Ama kılgıda, somut bir çalışmada bunun belli, kabul edilebilir ölçüler içerisinde olsun, yapılmaması gerektiğini ileri sürmek de güç olsa gerek.

İyi bir okur olabilmek için, sizi zorlayacak kitaplara başvurmanız gerekeceğini söylemiştik.

Kötü bir kitabı bir daha okumazsınız. Ama çözümleyemediğiniz, anlayamadığınız bir kitaba 'kötü' dememiş olmanız koşuluyla... Bir kitaptan alacağınızı almış olabilirsiniz, alacak başka bir şey bulamayacağınız düşüncesinde olabilirsiniz. O zaman da, o kitabı bir daha okumağı aklınıza getirmezsiniz.

Yeniden okumağa kalktığınız bir kitapta aklınızda kalanlardan daha azını bulduğunuz zaman, o kitabın ötesine geçmiş olduğunuzu düşünebilirsiniz. Kitap durduğu yerde kalmıştır, siz ilerlemişsinizdir.

Ama kimi kitap da sizinle birlikte ilerlemiş görünür. İlk okuyuşunuzda birçok şey görmemiş, anlamamış olabilirsiniz; kitap size birçok şey vermiştir, bugün daha başka

şeyler de vermektedir. Zihin işletildikçe gelişir, gövdeden de çok daha güç bozulur.

Bütün bu öğütler, kitap okurken dikkat edilmesi gereken noktalar ya da yapılması gereken işler üzerine söylediklerim, daha önce de belirtmiştim, iki Amerikalı yazarın bu konuda yazdıkları bir kitaba geniş ölçüde dayanıyordu. Bu alanda hemen hemen ilk ünlü kitabı yazmıştı bu yazarlardan biri. Sonra da, bir başka yazarla birlikte kitabı gözden geçirerek, kimi yerini yeniden yazarak, ikinci basımını yapmışlardı.

Öğretimde edindikleri deneylere, görgüye dayanarak bir kılgılı kitap yazmışlardı. Özellikle, kitap okuma sürecinde gözettikleri ayırımlar, öğretim bakımından bana yararlı göründüğü için onlardan yararlandım.

Ancak, dersimizin başında sözünü ettiğim birçok sorun, bu öğütler kitabında söz konusu bile edilmedi. Bu öğütler, her şeyden önce, okuma işinin temel kılgısıyla ilişkiliydi; düpedüz, okuduğundan yararlanmasını bilmekle...

Ama bunlar üzerinde durduktan sonra, okumanın, yazmanın temel özellikleri, nitelikleri üzerinde durmağa başlamadan önce, okuma işine bir de şöyle bakabileceğimizi anlatmak isterim:

Belki hatırlarsınız, okuma benim gözümde yemek yemeğe çok benzeyen bir iş demiştim. Ayakta durabilmek için, açlığımızı gidermek için, yemek yemekten haz duyduğumuz için yeriz. Okurken de öyledir. Ayakta durabilmek, açlığımızı gidermek ya da haz duymak için okuruz. (Belirteyim, haz duymak için okumak, yalnız eğlendirici kitaplar, hoşlanacağınız roman, şiir ya da yapıntı alanının

başka bir ürününü okumak anlamına gelmesin. En güç, en az eğlendirici bir kitabı da, haz duyduğumuz için okuyabiliriz. Okumanın verdiği hazdan değil, okumanın hazzından söz ediyorum.)

Yediğimiz bizi besler. Yaşamımızın her anında, yediğimiz yiyecek gibi bizi ayakta tutmağa yarar. Ama sindirdiğimiz her yiyecek gibi de, bir süre sonra, içimizden atacağımız bir posa bırakır. Bu arada özümleme olmuştur, yediğimiz değişikliğe uğramıştır, bir şeyler seçip almışızdır içinden, kullanacağımız bir şey... Gerisini, zamanla da olsa, atacağızdır.

Okuduğumuz her şeyi, beğendiğimiz her düşünceyi, her geçen günle kabaracak bir dosyayı içimizde, kafamızda tutmağa çalışmanın bir yararı olabileceğini sanmıyorum. Okuduklarımız ancak yaşadıklarımız, yaşayabildiklerimiz ya da yaşayabileceklerimizle sıkı sıkıya ilişkili kaldıkça bir 'yarar' getirecek, bir yer tutabilecektir. Okuduklarımız, düşünüp akıl raflarımıza, dosyalarımıza yerleştirdiklerimiz, kullanılmadıkça, toz toplamaktan başka bir şey yapmaz.

Neyi ne zaman kullanacağımızı bilemeyiz elbet. Öte yanda, seçtiğimiz iş, meslek, birtakım bilgilerin sürekli olarak raftan indirilmesini, işi bittikten sonra kaldırıldıkları raftan, belli bir süre geçince, yeniden indirilmelerini gerektirebilir. Bütün bunlar da, özümleneni tutup posayı atma tutumuna aykırı görülebilir. Kabul ederim. Ne ki, karşımızda gene de iki seçenek var: Ya raftan indirip rafa kaldırdığımızı –arada bir de olsa- şöyle bir sarsalar, sınar, yeni okumalarımız, yeni yaşantılarımız, yeni bilgilerimizle orasını burasını tazeleriz. Ya da, bu bilgilerin düzenli aralıklarla kullanılışını yaşamımızın öylesine dışında bir iş sayarız ki, artık o konuda beslenmeği, atmağı, seçmeği,

özümlemeği gereksiz görürüz. Bu durum, pek iç açıcı bir şey değil bana sorarsanız.

Önemli olan, falanca kitabın falanca yerindeki filanca düşüncenin aktarılması değil de, o düşüncenin yaşamımızın belli bir anında ayakta durmamıza yardımcı olmasıysa, kitapların art arda okunup yer yer unutulması, içimizden, kafamızdan çekilip gitmesi sizi ürkütmesin. Boş yere okumuşum, türünden bir kaygıya kapılmayın derim. Okuduğunuz kitapların toplamı değilsiniz, yaşayıp, yapıp ettiklerinizin, düşünüp eylediklerinizin, yapmak isteyip yapamadıklarınızın, okumak isteyip okumadıklarınızın toplamısınızdır belki. Kitabı usulca, akıllıca okumayı öğrenip okuyun, okuduktan sonra, aldığınız besinin elden geldiğince farkında olmağa çalışın, gerisi varsın gitsin. Okuma müzeleri olmayalım derim, okuma müzesini gezen insanlar olalım.

BİLGE KARASU

İMBİLİM ve METİN OKUMA-YAZMA DERS NOTLARI

"Dilbilim tümcenin bittiği yerde biter. Tümcenin sonrası, yani bağlam imbilimin alanına girer."

"İmbilimin amaçladığı, kabaca söylendikte, anlam üretimi biçimlerinin, anlam üretim biçimlerinin düzenlenişinin incelenmesi, bu alanda biçimselleştirilmiş, nicelleştirilmiş birtakım sonuçlara varılabilmesi. Bu da imbilimi bir bilim haline getirmenin önemli bir adımıdır."

ISBN-13: 978-6052229835

BilgeSu